

Kauzalnost Francuske revolucije i filozofskih misli 18. i 19. st.

Martinez, Jurica

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:272818>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-07**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Zadar, 2016.

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Diplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Kauzalnost Francuske revolucije i filozofskih misli 18. i 19. st.

Diplomski rad

Student/ica:

Jurica Martinez

Mentor/ica:

Doc. dr. sc. Mateo Bratanić

Zadar, 2016.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Jurica Martinez**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Kauzalnost Francuske revolucije i filozofskih misli 18. i 19. st.** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 9. prosinac 2016.

*Neznanim junacima, koji su pali kao žrtve
neumoljivih zakona povijesne sudbine.*

Sadržaj

UVOD	1
1. VOLTAIRE.....	3
1.1. Deistički i rojalistički koncept društva	4
1.1.1. Primjer sudske vlasti (<i>parlements</i>)	4
1.1.2. Primjer svećenstva.....	6
1.1.3. Treći stalež	9
1.1.4. Ustav iz 1791. godine	11
1.2. Tolerancija.....	13
1.2.1. Ideja vjerske tolerancije.....	13
1.2.2. Dekadencija kršćanstva i religija Francuske revolucije.....	14
1.2.3. Tolerancija kao interes nacije.....	16
1.2.4. Napoleon kao Voltaireov idealni vladar?	18
2. ROUSSEAU.....	21
2. 1. Sloboda u okvirima zakona	21
2. 2. Nejednakost i revolucija.....	26
2. 3. Montanjarski ustav iz 1793. g.	27
2. 4. Deklaracija o pravima čovjeka i građanina iz 1793. g.	31
2. 5. Društveni ugovor i jakobinska diktatura	32
3. HEGEL.....	39
3. 1. Hegelova filozofija.....	39
3. 2. Opravdanje uzroka Revolucije	41
3. 3. Sloboda i teror	45
ZAKLJUČAK	53
POPIS LITERATURE	58

UVOD

Tema ovog diplomskog rada je pokazati poveznice između filozofskih ideja i Francuske revolucije. Tako će rad obrađivati filozofske koncepte Voltairea, Rousseau i Hegela te će ih stavljati u kontekst Francuske revolucije. Od literature bit će korišteni filozofski tekstovi navedenih autora, literatura koja pokriva razdoblje Francuske revolucije i izvorni dokumenti kao što je primjerice *Deklaracija o pravima čovjeka i građanina*.

Voltaireove glavne ideje, kroz koje ćemo tražiti poveznice s Francuskom revolucijom, su deizam, rojalizam i tolerancija. Deizam kao koncept koji smatra da je Bog stvorio svijet, no dalje ne utječe na njegov razvoj, te rojalizam kao ideja da je društvo nužno hijerarhijski podijeljeno, pokušat ćemo analizirati kroz tri primjera. Prvi će biti primjer sudske vlasti (*parlements*), drugi primjer svećenstva te na kraju primjer trećega staleža. Cilj prikaza deističkog i rojalističkog koncepta društva bit će opravdati tezu koja je postavljena, odnosno da je Voltaireova filozofija utjecala na francuske revolucionare sve do prvog ustava iz 1791. g. u kojem su građani podijeljeni na aktivne i pasivne te je uspostavljena ustavna monarhija. S druge strane od montanjarskog ustava iz 1793. g. do izražaja će doći Rousseauovi filozofski koncepti. Idejom tolerancije nastojat će se prikazati njezina nužnost u kontekstu problema i nastanka religije francuske revolucije. Naposljetku će se sva tri koncepta pokušati zaokružiti u djelovanju jednoga vladara, tj. Napoleona.

Izlaganje o Rousseau započet ćemo s njegovim osnovnim idejama *Društvenog ugovora*. Tako ćemo govoriti o prirodnom stanju, nastanku države, udruživanju na principu opće volje, neotuđivosti i nedjeljivosti suverena. Nadalje objasnit ćemo situaciju u Francuskoj neposredno prije revolucije te ćemo pokazati zašto Rousseau smatra da je revolucija nužna. Kao što smo prethodno naveli, Rousseauove ideje bit će izražene u

Montanjarskom ustavu iz 1793. g. čije ćemo temeljne odrednice i članke detaljnije analizirati. Zadnje poglavlje bavit će se (krivim) shvaćanjem *Društvenog ugovora*, koje su izražavali vođe jakobinske diktature, prvenstveno Robespierreovim.

Za razumijevanje Hegelova shvaćanja Francuske revolucije nužno je razumjeti njegove pojmove dijalektike, slobode i države. Tako ćemo izložiti osnovne koncepte njegove filozofije te objasniti položaj i važnost Revolucije u kontekstu povijesnog napretka. Nastojat ćemo analizirati i opravdati uzroke Revolucije te je postaviti kao važan svjetsko-povijesni događaj. Nadalje izložit ćemo neke zajedničke odrednice Hegelove filozofije i *Deklaracije o pravima čovjeka i građanina*. Nakraju, nastojat ćemo pokazati dvojako shvaćanje odnosa terora i slobode. Prvo, koje teror percipira negativno te smatra da je prvenstvo života palo u drugi plan uspostavljanjem Komiteta javnoga spasa. Pokaz ćemo paradoks revolucionarne slobode kroz prizmu krivoga shvaćanja *Društvenog ugovora* od strane jakobinaca i sagledati gospodarsku situaciju koja je rezultirala socijalnim nemirima te postavila teror kao sredstvo rješavanja navedenog problema. Drugo, nastojat ćemo objasniti zašto Hegel u određenim trenucima teror percipira pozitivno. Ovdje se prvenstveno misli na očuvanje ideje slobode koju je postavila Francuska revolucija kao nešto čemu teži cjelokupni povijesni napredak. Stoga će se teror percipirati kao sintetizirajući moment u procesu zaštite tekovina Revolucije.

1. VOLTAIRE

Voltaireova filozofska promišljanja bazirana su na tri temeljne točke: deizam, rojalizam i tolerancija. Prema definiciji Hrvatske enciklopedije, deizam je filozofsko-religijsko naučavanje po kojem izvan ovoga svijeta postoji Bog stvoritelj, ali koji nakon stvaranja ne utječe na razvoj i povijest onoga što je stvorio.¹ Sam koncept deizma zajednički je većini filozofa prosvjetiteljstva jer se u njemu nastoji negirati hijerarhijski odnos na principu apsolutni vladar – običan čovjek. Sama ideja deizma, sagledana iz političke perspektive, smatra da je apsoluta (vladara) nemoguće legitimirati iz vjerske perspektive te da on više nije odabran „božjom voljom“. Ono što bi trebalo zamijeniti postojeći koncept, u duhu prosvjetiteljstva, jest vladar vođen razumom.

Na ideju deizma savršeno se nadovezuje i Voltaireova ideja rojalizma. Prema Voltaireu, društvene promjene trebale bi krenuti odozgo, odnosno od vladara koji bi bio vođen razumom i nastojao bi promijeniti cjelokupni društveni i gospodarski sustav svoje zemlje. Takvim postupcima on bi postao prosvijećeni monarh koji bi radio za dobrobit naroda, no on nikada ne bi bio jednak narodu. Prema Voltaireovim riječima: „Ljudi jesu jednaki kao ljudi, ali nisu jednaki prema društvenom položaju stoga je društvena nejednakost osnovno načelo društva, čime je i društvena jednakost neostvareni san.“² Možemo reći da bi Voltaireov idealni politički sustav bila prosvijećena monarhija. Takav oblik monarhije javit će se u prvoj fazi Francuske revolucije, odnosno donošenjem prvog ustava 1791. godine kada će se građani podijeliti na aktivne i pasivne.

Treća je Voltaireova odrednica tolerancija. Sam koncept tolerancije ima dvostruku ulogu. Prvo, kroz gospodarsku prizmu, odnosno tolerancija je ono što ne priječi gospodarski napredak društva jer se ne javljaju predrasude u trgovinskoj razmjeni. Ovakav zaključak

¹<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=14254>(Pristupljeno 9. srpnja 2015.)

²Voltaire, *Filozofijski rječnik*, Alkagraf, Zagreb, 2004., str. 115. -116.

Voltaire donosi na primjeru engleske burze te samim konceptom engleskog društva kojim je bio fasciniran. Drugo, tolerancija bi trebala biti i interes naroda u vidu njegove fizičke i moralne izgradnje. Svaki od ova tri koncepta detaljnije ćemo izložiti u kontekstu Francuske revolucije.

1.1. Deistički i rojalistički koncept društva

1.1.1. Primjer sudske vlasti (*parlements*)

Kako bi što bolje oslikali utjecaj Voltaireova deizma na prvu fazu Revolucije, najprije ćemo dati društvenu i gospodarsku sliku Francuske neposredno prije 1789. godine. Titula kralja, koja je svoj vrhunac dosegla s Louisem XIV., poprimila je apsolutistički karakter. Kralj ima svu vlast koja je neograničena i nedjeljiva te je u sebi sadržavala sudbenu, zakonodavnu i izvršnu vlast. On postaje vladar na temelju božanskoga prava te kao takav poprima i religijski aspekt u vidu štovanja i idealiziranja. Stoga ne čudi činjenica da je Louis XIV. sam sebe prozvao *kralj sunce*. Međutim kralj istovremeno nije tiranin, što se često zna poistovjetiti s pojmom apsolutist, već je zadužen i odgovoran za pravdu i njenu provedbu. Pa bi upravo u tom segmentu mogli naći jedan od uzroka deističkog koncepta društva vođenog načelima razuma, polazeći od činjenice da je kralj 1788. g. ukinuo sudbene organe bojeći se jačanja plemića koji su nadzirali njihov rad.

„Kraljevstvo je bilo izvor sve pravde, kralj je mogao intervenirati u svim procesima“³, odnosno kraljeva sudbena vlast proizlazila je iz njegova božanskog karaktera. No kralj nije direktno sudjelovao u sudbenim procesima, već je imenovao opunomoćenike koji su izvršavali tu dužnost u njegovo ime. Institucija koja je imala najviše sudbene ovlasti, a koju je imenovaokralj, nazivala se parlament. Od XVII. st. pa sve do početka Revolucije činovnici koji su izvršavali sudbene dužnosti s vremenom su počeli težiti autonomiji i neograničenom trajanju svojih mandata. To im je pošlo za rukom 1604. g. kada su od kraljevog sekretara

³A. Soboul, *Francuska revolucija*, Naprijed, Zagreb, 1989., str. 63.

dobili mogućnost plaćanja neograničenog trajanja svoje službe te da ona postane nasljedna. Društvena i politička posljedica bila je ta da se stvorila nova „klasa“ magistrata (*gospoda iz parlamenta*) koji su bili pripadnici sudskog i činovničkog plemstva.⁴ Drugim riječima, u svijetlu apsolutne vladavine Louisa XVI. oni su postali direktna prijetnja i konkurencija te su kao takvi bili i ukinuti 1788. g. „Parlamenti su u Francuskoj za vrijeme apsolutne monarhije bili institucija najviše sudbene vlasti, a štitili su prava aristokracije (plemstva) nasuprot monarhu na način da su imali ovlasti sankcioniranja zakona čime su zadirali u njegovu apsolutnu vlast. Monarh je iz takve logike odnosa imao permanentnu težnju njihova podređivanja instituciji monarha, što je učinjeno 1788. g. ukidanjem njihova prava sankcioniranja zakona čime su parlamenti prešli u potpunosti na stranu revolucionarnih promjena“⁵

Neposredno nakon ukidanja parlamenata 1788. g. po čitavoj Francuskoj počele su nicati pobune i nezadovoljstvo sudske aristokracije kojoj će se s vremenom pridružiti i pripadnici trećeg staleža. Sudska reforma, međutim, nije bila jedini razlog početka pobuna. Uz nju valja navesti i velike financijske probleme u koje je zapala monarhija te slabiju industrijsku razvijenost. Najznačajniji takav događaj zbio se u južnoj francuskoj pokrajini Dofineji gdje je formirana pokrajinska skupština. Sama skupština sastala se u dvorcu Vizilleu koja je stoga bila poznata i kao *Vizilska skupština*. Njen su sastav činili predstavnici svih triju staleža na razini spomenute pokrajine, nikako na razini cijele država. Zahtjeve koje je postavljala ova skupština bili su sljedeći: sazivanje državnih staleža koji bi se „borili protiv despotizma ministara i pljački državnih financija“⁶, ponovna uspostava sudbene vlasti,

⁴Isto. str. 65.

⁵Goran Sunajko, Filozofija politike francuskih enciklopedista i njezin utjecaj na Francusku revoluciju, *Studia lexicographica*, br. 1., 2008., str. 27. – 28.

⁶ A. Soboul, op. cit; str. 78.

odnosno parlamenata, koji bi bili lišeni političke moći. Zanimljivo, skupština se referirala i na nacionalno jedinstvo, ali uvijek u okvirima monarhije.

Ako ovaj događaj sagledamo u kontekstu Voltaireove apsolutne monarhije i deizma, uočavamo da je nužno moralo doći do stanovite promjene. Pritisak koji je bio vršen s jedne i s druge strane onemogućavao je normalno funkcioniranje institucija vlasti. Takva situacija dovela je do urušavanje političkog i društvenog sustava. Za Voltairea, u ovom slučaju, problem su predstavljali parlamenti i plemstvo koji su si priskrbili veliku količinu moći te su nastojali negirati legitimitet samoga kralja. Gledajući iz perspektive deizma, samovolja elite bila bi smanjena na minimum kada bi njome upravljao prosvijećeni monarh vođen načelom razuma čije bi odluke išle za boljitkom cjelokupnoga društva. U prilog ovoj tezi ide i primjer *Vizilske skupštine* koja je svoje zahtjeve iznosila isključivo u kontekstu monarhije koji su bili vođeni i nekim osnovnim načelima razuma, npr. ponovna uspostava sudske vlasti lišena političkog utjecaja, izglasavanje poreza na razini državnih staleža itd. Na ovu tezu nadovezuje se i Voltaireov koncept rojalizma, prema kojem nužno mora postojati jedan prosvijećeni monarh te narod nad kojim se ta vlast provodi, pošto ljudi nikako nisu jednako prema svom društvenom položaju⁷. Stoga možemo zaključiti da je Voltaireov idealni sustav države prosvijećena monarhija čiji će utjecaj doći do izražaja nakon prvog ustava 1791.g.

1.1.2. Primjer svećenstva

Svećenstvo koje je imalo povlašteni položaj dugi niz stoljeća svoju je moć osiguravalo božanskim karakterom, dok se njihova ekonomska moć bazirala na ubiranju desetine i zemlje koja je bila pod njihovom vlašću. Svećenstvo kao prvi stalež imalo je i svoju administraciju koja se sastojala od *glavnog činovničkog klera, biskupijske komore i duhovnih sudova*.⁸ Dobru unutarnju strukturiranost staleža možemo objasniti njegovom monumentalnošću kroz stoljeća.

⁷Voltaire, *Filozofijski* op. cit; str. 115.

⁸A. Soboul, op. cit; str. 25.

No početkom prosvjetiteljstva sami svećenici počinju čitati filozofska dijela što znatno utječe na shvaćanje njihovog položaja. Da bismo uočili ideju deizma u svećeničkom staležu, valja razmotriti njihove dvije razine, odnosno viši i niži kler. Viši kler, sve se više povezivao s drugim staležom, tj. plemićima iz kojega su i bili regrutirani, a kao takvi nastojali su sačuvati sve privilegije koje su imali. Prihodi koji su išli svećenstvu većinom su bili raspodijeljeni između višeg svećenstva, npr. „Najveći dio prihoda staleža odlazio je crkvenim velikodostojnicima; raskoš i sjaj crkvenih prinčeva bili su ravni raskoši i sjaju najvećih svjetovnih velikaša; većina je živjela na dvoru i malo se bavila svojom biskupijom; biskup Strasbourga, čija je titula bila princ i landgrof, imao je 400.000 livri prihoda.“⁹ S druge strane niže je svećenstvo prvenstveno bilo regrutirano iz trećega staleža, a što je automatski imalo i reperkusije na poslove koje su obavljali npr. crkveni kapelani i župnici te na preraspodjelu novaca. Ovakva situacija dovela je do vezivanja nižega svećenstva s trećim staležom.

Kada ovu situaciju sagledamo u kontekstu deizma, možemo uočiti da je ona bio poticaj za djelovanje nižega svećenstva. Prvenstveno radi nadilaženja hijerarhijske uvjetovanosti, odnosno više svećenstvo radi svojeg socijalnog položaja nije trebalo brinuti oko materijalnih dobara kojih su imali napretek, a razlog tome bio je njihov božanski karakter, tj. bili su predstavljeni kao predstavnici božje volje. S druge, pak, strane niže svećenstvo nije imalo iste povlastice pošto su, kao što smo već naveli, većinom dolazili iz trećega staleža. Stoga ideja deizma postaje jače izražena upravo kod nižeg svećenstva, upravo iz razloga što su smatrali da je njihov „božji poziv“ jednak kao i kod višeg svećenstva te da ne bi smjele postojati razlike u preraspodjeli materijalnih dobara. Deistički koncipirano svećenstvo ne bi bilo podijeljeno na viši i niži kler, već bi sama funkcija svećenstva proizlazila iz jedne više instance, u ovom slučaju Boga. No istovremeno, u ovom primjeru, ne bismo mogli primijeniti i načela rojalizma jer bi se direktno kosila s prvom pretpostavkom.

⁹ Isto, str. 26.

Stoga možemo zaključiti da se deistički i rojalistički koncept može primijeniti jedino na cjelokupno društvo, odnosno u vidu monarh – narod, a nikako ne u pojedinom staležu. Deizam, u kontekstu staleža, može biti jedino motiv za djelovanje, odnosno u ovom slučaju za nadilaženje materijalne uvjetovanosti.

Ovakva situacija se ubrzo i ostvarila sredinom 1790. g. kada na snagu stupa *Građanski ustav svećenstva*. Prvenstveno je cilj toga *ustava* bio smanjiti novčane prihode crkve koji bi bili usmjereni u državnu blagajnu. Tako su se počeli konfiscirati crkveni posjedi te ukidati razni crkveni prihodi kao što je desetina. Ustav je također ukinuo viši kler zbog velike količine posjeda kojega je imao, ali i radi javnoga mijenja spram njih. Nadalje osnovani su departmani koji su bili pandan biskupijama, svećenici su se počeli birati u svojim departmanskim izbornim skupštinama te ih više nije postavljao papa. Ovakvo određivanje njihovom približavanju idejama revolucije, no također i veliki broj svećenika ustao je protiv *Građanskog ustava svećenstva*. Nakon što je Ustavotvorna skupština uvjetovala polaganje zakletve na *ustav*, svećenici su se podijelili na *prisegnute* i *neprisegnute*. Glavni sukob izbio je na relaciji Ustavotvorna skupština – papa. Pošto je *ustav* predviđao ukidanje bilo kakvih novčanih davanja papi, oduzeo mu je pravo postavljanja biskupa i nadbiskupa te je zapravo trebao prestati papin suverenitet nad francuskom crkvom. Ovo će najviše doći do izražaja par godina kasnije kada će se totalno dokinuti svaki odnos s papom te će njegov suverenitet nadomjestiti „religija Francuske revolucije“.

1.1.3. Treći stalež

Treći stalež koji su sačinjavali seljaci, narod koji je živio u gradovima te slobodni trgovci i zanatlije sačinjavali su u Francuskoj u 18. st oko 26 milijuna ljudi¹⁰ odnosno 98% ukupnog stanovništva. Prema riječima Emmanuela- Joseph Sieyesa, koji u svojem pamfletu *Što je treći stalež?*, na istoimeno pitanje odgovara: Sve. „Tko bi se onda usudio reći da treći stalež u sebi nema sve ono potrebno za stvaranje jedne kompletne nacije? On je čovjek jak i snažan, ali ipak u lancima. Da uklonimo privilegirani sloj, nacija ne bi bila nešto manje, nego nešto više. Dakle, što je to treći stalež? Sve, ali potpuno sputano i potlačeno. Što bi on bio bez privilegiranog sloja? Sve, ali u potpunosti slobodno i napredno. Ništa ne može ići bez njega, sve bi išlo daleko bolje bez ostalih. Nije dovoljno što smo pokazali da privilegirani, koji su daleko od koristi naciji, ne mogu ništa osim naciju oslabiti i škoditi joj, još treba dokazati da plemeniti sloj ne ulazi u društvenu organizaciju da on može biti teret naciji, ali da neće nikada činiti njezin dio.“¹¹ Kako bi opravdao ovu tezu, Sieyes daje kritiku prva dva staleža u kojoj kritizira njihovo nesudjelovanje u proizvodnji i neopravdano trošenje zajedničkog novca, tj. novca iz državne blagajne koji se prikupljao preko poreza. „Najlošije uređenje od svih će biti ono gdje će, ne samo izdvojeni pojedinci, već jedan cijeli razred ljudi držati svoju snagu nedjelatnom u području općih događanja i znati trošiti najbolji dio proizvoda, bez ikakvog sudjelovanja u njegovu rađanju. Jedan takav razred je zasigurno nepoznat naciji zbog svog *besposličarenja*.“¹²

Sam treći stalež bio je podijeljen na tri sloja, odnosno na sitne trgovce tzv. *buržoazija*, narod koji je živio u gradovima te seljake koji su bili najbrojniji. Ono što je njima bilo zajedničko jest gospodarska neujednačenost spram prva dva staleža. Drugim riječima, na ono

¹⁰Isto, str. 26.

¹¹<http://pages.uoregon.edu/dluebke/301ModernEurope/Sieyes3dEstate.pdf> str. 2.-3. (Pristupljeno 16. srpnja 2015.)

¹²Isto, str. 3.

malo zemlje što su posjedovali morali su plaćati pristojbe feudalcu, desetinu crkvi i poreze kralju. Također stanoviti problem predstavljao je i feudalizam, doduše ne u svom izvornom obliku jer tada već seljaci imaju određenu osobnu slobodu, npr. slobodno sklapanje brakova. Ono što je potiskivalo seljake u feudalnom sistemu bila su razna potraživanja feudalaca, zabrana lova i ribolova, nemogućnost korištenje feudalnih mlinova te organizacija vlastelinskih sudova. Jedini segment gdje su mogli iznositi svoje mišljenja, ali ne i politički djelovati, bili su državni staleži koji su zadnji puta bili sazvani 1614. g.

Ako primjer trećega staleža sagledamo u kontekstu Voltaireovog deizma i rojalizma, uvidjet ćemo da one nisu odigrale značajniji utjecaj na djelovanje masa do prvoga ustava. Glavi problemi koji su potiskivali treći stalež bili su preveliko financijsko opterećenje i politička nezastupljenost u državnim staležima. Treći stalež je prvenstveno tražio jednakost, odnosno ravnopravnost u gospodarskoj preraspodjeli dobara te jedinstven porezni sustav. Možemo reći da su oni bili motivirani više *Rousseauovim tipom društva* u kojemu bi svi ljudi bili jednaki po prirodi i po položaju. Takav motiv, iz kojega je proizlazilo njihovo djelovanje, nije imao ništa zajedničko s idejom deizma koji u sebi pretpostavlja postojanje neke više instance. Potvrdu ove teze mogli bismo naći i u samome činu odvajanja trećega staleža od ostala dva te proglasom Ustavotvorne skupštine. Skupština je bila proglašena 17. lipnja 1789. g. te si je prvenstveno stavila kao glavni zadatak određivanja i odobravanja poreza. Na taj način željela je stati na kraj samovolji plemića u vidu prikupljanja poreza te se proklamirati kao predstavnik cjelokupnog naroda. Ovakva opredijeljenost staleža govori u prilog tezi da su Voltaireov deizam i rojalizam utjecali samo na prva dva staleža, a što se manifestiralo prvim ustavom 1791. g. kada je proglašena ustavna monarhije, što bismo mogli sagledati i kao postepeni prijelaz u republiku. Uvjetovanost trećega staleža Rousseauovim idejama doći će do izražaja tek ukidanjem monarhija i proglasom republike bazirane na slobodi i jednakosti.

1.1.4. Ustav iz 1791. godine

Iako je djelovanje trećega staleža išlo u pravcu jednakosti i slobode, teško je bilo zamisliti državu koja nema monarhijski oblik. Budući da je kod ljudi i dalje ostalo ustaljeno mišljenje o božanskom podrijetlu kralja, ustav iz 1791. g. nastojao je samo ograničiti vlast kralja te prenijeti zakonodavnu i izvršnu vlast u ruke Narodne skupštine. Kralj se sada nalazio u *okvirima zakona* te više nije imao zakonodavnu i izvršnu vlast, odnosno on postaje *kralj Francuza*, a ne više *kralj Francuske*. Kako bi prekinuo samovolju skupštine ili pokušaj dokidanja monarhije, kralju je ostavljeno pravo *veta* na sve odluke skupštine. Kralj je također imao i kontrolu nad oružanim snagama te je u ratu bio i glavni zapovjednik, no nije samo mogao proglasiti rat drugoj državi, nego je za to trebao dobiti pristanak skupštine. Možemo reći da je Francuska, ustavom iz 3. rujna 1791.g., postala ustavotvorna monarhija u kojoj se veći dio vlasti prenio s kralja na narod.

Ono što je važno za razmatranje postavljene teze je podjela građana na aktivne i pasivne. Ustav iz 1791. g. predviđao je razdiobu građana prema imovinskom, spolnom i dobnom cenzusu. Aktivni građani imali su pravo, u svojim departmanima,¹³ birati zastupnike i činovnike koji su, pak, birali zastupnike za Narodnu skupštinu, odnosno „Aktivni građani, koji su morali plaćati porez jednak trima nadnicama, sastajali su se u kantonskom središtu, da izaberu zastupnike i činovnike.“¹⁴ Otprilike dvije trećine punoljetnih građana imalo je aktivno pravo glasanja.¹⁵ Pasivni građani nisu mogli sudjelovati u političkom životu, niti birati zastupnike, ali su posjedovali osnovna građanska prava proklamirana još *Deklaracijom o pravima čovjeka i građanina*.

¹³Departmane je proglasila Ustavotvorna skupština 4. siječnja 1790. g. koji su zamijenili provincije.

¹⁴ F. M. A. Mignet, *Povijest Francuske revolucije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1892., str. 65.

¹⁵<http://www.britannica.com/topic/Constitution-of-1791-French-history>.(Pristupljeno 31. srpnja 2015.)

Kada sagledamo prvi ustav iz 1791. g. uviđamo veliki utjecaj Voltaireovih ideja. Prvenstveno je sankcionirana monarhija, doduše ustavotvorna, a ne apsolutna kako je to zagovarao Voltaire. Međutim prosvjetiteljski ideali koji su bili pokretači same revolucije također su bili ostvareni prvim ustavom. Za Voltairea, odrednica „biti slobodan“ nije istoznačna odrednici „biti jednak“, što se najbolje pokazuje podjelom građana na aktivne i pasivne. U suštini i aktivni i pasivni građani imali su osnovna građanska prava koja ima je jamčila *Deklaracija o pravima čovjeka i građanina* čime su se ispunili osnovni ideali revolucije, odnosno postali su slobodni. Ideja rojalizma upravo se očituje u nejednakosti koja je podijelila građane na aktivne i pasivne. Kao što smo već naveli, Voltaireovim riječima, ljudi jesu jednaki kao ljudi, ali nisu jednaki po svojem društvenom položaju. Tako se ideja rojalizma, u ovome slučaju, upravo očituje u materijalnoj uvjetovanosti socijalnog položaja. Pasivni građani mogli su samo birati druge na izborima, dok sami nisu mogli biti birani. Takvo ograničeno izborna prava određivao je njihov imovinski cenzus. Ovakva podjela jasno upućuje na monarhijskih položaj države pošto s jedne strane imamo građane koji jedini mogu biti birani, tj. aktivni građani, a s druge strane pasivne građane koji samo biraju ove prve. Sam Voltaire zalagao se za revolucija *odozgo* koja bi vladara *prosvijetlila* te bi on uvijek radio za korist svojih građana, stoga je takav koncept monarhije nužan, a on se i očitovao u prvome ustavu iz 1791. Ovakva podjela građana nadovezuje se i na Voltaireov citat „Ljudski rod je takav da može jedino postojati ako ima veliki broj korisnih ljudi koji ništa ne posjeduju“¹⁶ što daje očite naznake na rojalistički podijeljeno društvo.

Kao što smo prethodno i pokazali, Voltaireove ideje najviše su utjecala na prva dva staleža jer im je odgovaralo da se smanji moć kralja, ali da njihova prava ostanu ista. Drugim riječima, odgovarao im je i sam koncept rojalizma i deizma jer su prema tim pretpostavkama oni sami trebali postati provoditelji prosvjetiteljskih reformi. S druge strane treći stalež bio je

¹⁶Voltaire, *Filozofijski* op. cit; str. 115.

više pod utjecajem Rousseauovih ideja koje su proklamirale jednakost i slobodu svih građana i pretpostavljale su jednako sudjelovanje u vlasti za sve. Stoga bismo mogli reći da je do prvoga ustava realizirana aristokratska, odnosno buržoaska revolucija u kojoj je dokinuta apsolutna moć vladara te je ona stavljena u okvire ustava. Drukčije rečeno, prema samim Voltaireovim idejama nužne, prosvjetiteljske, promjene dogodile su se unutar sustava monarhije. Osnovne Voltaireove ideje rojalizma i deizma bile su pokretač za kreiranje ustava 1791. g., dok će Rousseauove ideje biti utjecajnije u razdoblju nakon prvoga ustava.

1.2. Tolerancija

1.2.1. Ideja vjerske tolerancije

Voltaire svoje ideje o vjerskoj toleranciji najviše iznosi u knjigama *Filozofska pisma* i *Rasprava o toleranciji*. Valja napomenuti da je sam Voltaire uzor religijske tolerantne zemlje našao u Engleskoj. Oduševljenjeprema Engleskoj očitavalo se u tzv. racionalnom življenju koje se provodilo u engleskom vjerskom i političkom životu. Prema njegovim riječima, religijska tolerancija omogućavala je ujedno i gospodarski napredak, odnosno pripadnost različitim religijama nije sputavalo Engleze da međusobno trguju. „Ako zađete u londonsku burzu, uvaženi je mjesto od mnogih dvorova, vidjeti ćete da su tu okupljeni predstavnici svih naroda zbog opće koristi. Židovi, muhamedanci i kršćani ovdje se međusobno uvažavaju kao da su iste religije; nevjernicima se ovdje smatraju samo oni koji su iskusili bankrot. U stjecaju ovakvih okolnosti, prezbiterijanac se uzda u anabaptistu, a anglikanac se oslanja na kveker.“¹⁷ Dok je situacija u Francuskoj bila skroz drugačija, netrpeljivost katoličkog stanovništva spram jansenista, hugenota i drugih očitavalo se na društvenoj i gospodarskoj razini. Za Voltaira, problem Katoličke crkve u Francuskoj nalazio se upravo u njezinoj hegemoniji kojom je htjela podčiniti francusko građanstvo kako bi uspostavila politički autoritet. Upravo će jedna dominantna religija dovesti do despotizma, netolerancije i nasilja

¹⁷Voltaire, *Filozofska pisma*, Demetra, Zagreb, 2003., str. 112.

koji će djelomično biti i uzroci događaja iz 1789. g. „Da je u Engleskoj samo jedna religija, despotizam bi među ljude unio strah, da ih je dvije pak, poklale bi se, no kako ih je trideset, žive u miru i slozi.“¹⁸

1.2.2. Dekadencija kršćanstva i religija Francuske revolucije

Voltaire kada govori o dekadenciji kršćanstva, prvenstveno misli na njihovu materijalnu i političku moć koja se akumulirala tokom stoljeća. Prosvjetitelji su najviše kritizirali Crkvu, no ta kritika nije bila usmjerena prema samoj ideji religije koja je promovirala određena moralna načela, već prema crkvenoj akumulaciji kapitala i moći. Svećenici više ne služe ni Crkvi ni državi, već samo materijalnom bogatstvu te su se samim time odvojili od dobrobiti i interesa nacije. Uz previše novaca i utjecaja, Crkva je također bila i netolerantna spram ostalih religija i pokreta, npr. prema jansenistima i hugenotima, a što najviše dolazi do izražaja ukidanjem Nanteskog edikta 1685. g. Ovakvo stanje Crkve i odnos naroda spram nje najbolje se očituje u poznatoj Voltaireovoj izjavi „*zgazite bestidnicu*“¹⁹, tj. Crkvu. Većina filozofa prosvjetiteljstva proklamirala je nužnost reforme Crkve koja bi ju izvela na „pravi put“, odnosno Crkva koja bi bila moralna vertikala države.

Glavni izvori materijalnog bogatstva klera proizlazili su iz njihova imanja te ubiranjem desetine. Gradski posjedi bili su mnogo važniji za kler jer su na njima imali brojne nekretnine koji su davali u zakup. Seoski posjedi bili su veći, ali su bili i raštrkani te se s njima loše upravljalo. Procjenjuje se da je kler posjedovao oko 10% ukupnog zemljišta²⁰ što je jako puno uzmemo li u obzir brojnost prvog staleža, tj. klera. Drugi izvor prihoda činila je desetina. Desetina se pak dijelila na *veliku desetinu* prema kojoj su seljaci kleru davali četiri krupna zrna, tj. pšenicu, raž, ječam i zob i na *malu desetinu* koja se odnosila na sve ostale

¹⁸Isto, str. 112.

¹⁹*Ecrasez l' infame.*

²⁰A. Soboul, op. cit; str. 24.

žitarice i plodove.²¹Možemo pretpostaviti da su se dobivene žitarice, skupljene desetinom, s vremenom akumulirale te su se kasnije koristile u preprodaji. Crkva je također imala pod kontrolom obrazovni sustav i bolnice te nije podlijevala oporezivanju. Kako se kler dijelio na niži i više, pozivi na reforme dolazili su i iz nižeg klera koji se sve više vezao za treći stalež. Katolička crkva u Francuskoj bila je apsolutno najzastupljenija religija, no zbog svoje pohlepe i materijalnog bogatstva nije zadobivala povjerenje naroda.

Krajem 1789. g. započinje nacionalizacija crkvenih dobara u duhu revolucije. Prvo je bila ukinuta desetina, a potom, u listopadu, Narodna skupština donosi odluku o konfiskaciji crkvenih imanja te ih predaje u ruke naroda. Biskup Talleyrand koji se, među rijetkima, zalagao za nacionalizaciju crkvenih imanja u ovome je vidio religijski čin s ciljem izgradnje boljega društva. Drugim riječima, njegovo je zalaganje bilo vidno u duhu prosvjetiteljstva. „Biskup Talleyrand, predloži svećenstvu, da ih se odrekne u korist naroda (...) On dokaza, kako je ta odredba pravedna i prikladna, te razloži, koju će veliku korist crpiti odatle država.“²² Nacionalizacijom crkvenih dobara i kasnijom prodajom imanja željela se napuniti državna blagajna. Međutim kako bi se prodala crkvena imanja počeli su se izdavati vrijednosni papiri, odnosno *assignati*. Oni su s vremenom gubili na svojoj vrijednosti te su, radi visoke inflacije, na kraju postali bezvrijedni. Posljedica pojave *assignata* i visoke inflacije bile su porast cijena i pad kupovne moći stanovništva. Proglasom „građanskog ustava svećenstva“ sami svećenici morali su na njega polagati zakletvu kako bi se vidjelo jesu li za ili protiv revolucije. Svećenici su se, također, trebali početi oblačiti kao i drugi građani kako ne bi podsjećali na stari režim. Ovakva paranoja naroda spram svećenika najviše se mogla uočiti u ratovima Koalicija i Francuske kada su svećenici, preko revolucionarnih sudova, bili

²¹ Isto.

²² F. M. A. Mignet, *Povijest Francuske revolucije*, Matica hrvatska, Zagreb 1892., str. 68.

optuživani za „neprijatelje slobode“ i „neprijatelje naroda“ jer su, navodno, surađivali s neprijateljskim vojskama.

Kako katoličanstvo postaje sve više sumnjivo u očima revolucionara te je podsjećalo na stari režim, počela se provoditi dekristijanizacija francuskog društva. Prvenstveno su svećenici bili prisiljeni da se ožene kako bi se prilagodili zahtjevima revolucije, dok su u suprotnom bili zatvarani ili deportirani. Kako je rat bio u punom jeku, počeli su se skidati metalni križevi i zvona koja su se pretapala u topove i slala na frontu. Mijenjala su se i kršćanska imena ulica te su se zamjenjivala revolucionarnim ikonama, prvenstveno Maratom. Bilo je potrebno stare kultove zamijeniti onim revolucionarnim, odnosno kultom Republike. Tako je crkva Notre-Dame pretvorena u kult Razum tj. hram Razum, a stvoren je i kult Vrhovnoga bića koji je trebao proklamirati moral i vrline nove Republike. Ono s čime se do kraja htjela dokinuti kršćanska tradicija bilo je uvođenje novoga kalendara, odnosno novoga načina brojanja vremena. Vrijeme se počelo brojati od 22. listopada 1792. g., odnosno od dana kada je proglašena Republika, a taj dan ujedno označava i početak prve godine. Tjedni su prošireni na deset dana te nisu imali nedjelju, a posljednji dan nazivao se *dekada* tijekom kojega su se održavali revolucionarni blagdani i štovali se kultovi. Uvedena su i nova imena mjeseca npr. *messidor*, *thermidor*, *fructidor* itd.

1.2.3. Tolerancija kao interes nacije

Kao što smo prethodno naveli, na primjeru Engleske, tolerancija je svakako nužna kako bi se ostvario gospodarski napredak. No toleranciju bi valjalo sagledati i kroz političku prizmu. Pitanje koje se ovdje nameće je: treba li vjera, u ovome slučaju religija Francuske revolucije, biti milosrdna ili okrutna? Te bi li trebala služiti kao sredstvo za ostvarivanje cilja? Kao što smo prethodno pokazali, ekonomsko i političko stanje Crkve prije 1789. g. bilo je jedno od uzroka početka Revolucije, stoga ne čudi da su filozofi prosvjetiteljstva pozivali na njenu nužnu promjenu. Svakako, promjena koja je uslijedila u sebi je sadržavala i odrednicu

fanatizma sadržanu u novoj religiji i novim idealima. Spomenuta situacija upućuje na to da je i nova religija trebala biti „okrutnija“ kako bi dokinula sa starim običajima i starim sustavom vjerovanja. Upravo iz tih razloga ona je i služila kao sredstvo za ostvarivanje revolucionarnih ciljeva. Prema Voltaireovim riječima, „Svuda gdje postoji organizirano društvo, potrebna je i religija“²³ nalazimo i potvrdu teze da je religija Francuske revolucije poslužila kao sredstvo dokidanja sa *starim režimom* te poslužila u izgradnji novog društva. Drugim riječima, svaki narod, koji prolazi kroz određenu promjenu, nužno mora u prvi plan staviti *svoje Bogove* kako bi uspio opravdati samoga sebe, što je i bio slučaj sa kultovima i običajima koje je stvorila religija Francuske revolucije. Stoga se čudi da je tolerancija u samim počecima bila poprilično nemoguća, naročito ako pogledamo kršćanske svećenike koji su ostali u Francuskoj nakon revolucije te napadali revolucionarne ideale, a što je rezultiralo obostranom netrpeljivošću. Mnogo bolji primjer možemo vidjeti i u slučaju novinara Marata koji je radi svog konstantnog pozivanja na giljotiniranje žirondinaca i sam bio ubijen.²⁴

Razdoblje Francuske revolucije, kada se sve više počinje pridavati značenje Voltaireovoj toleranciji kao interesu nacije započinje stabilizacijom i prvim pobjedama na bojištu. Danton i Robespierre bili su svjesni problema netolerancije prema kršćanstvu koji se očitavao u tome da su kršćani masovno prelazili na stranu kontrarevolucionara. To najbolje opisuje Robespierreove riječi: „Onaj koji hoće da spriječi ispovijedanje vjere fanatik je kao i onaj koji služi misu. Konvent ne će dozvoliti proganjanje mirnih slugu vjere, ali će ih oštro kažnjavati svaki put kada pokušaju da se koriste svojim položajem da obmanjuju građane, šire predrasude ili naoružavaju rojaliste protiv Republike.“²⁵ Rezultat ovoga bila je i potvrda principa o slobodnom ispovijedanju vjere od strane Konventa 6. prosinca 1793. g.

²³Voltaire, *Rasprava o toleranciji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 100.

²⁴Ubila ga je Charlotte Corday 13. srpnja 1793. g. vjerujući da će giljotiniranje prestati.

²⁵A. Soboul, op. cit; str. 252.

Vidljiv je Voltaireov utjecaj u postepenom procesu smirivanja religijskih napetosti. Prvenstveno kako bi se postigla tolerancija bilo je potrebno riješiti problem sveopćeg fanatizma. „Da neka vlast ne bi imala pravo kažnjavati greške ljudi, nužno je da te greške ne budu zločini; one uznemiruju društvo ako potiču fanatizma: potrebno je, dakle, da ljudi ne budu fanatici da bi zaslužili toleranciju.“²⁶ Problem fanatizma, koji sa sobom vuče i problem netolerancije, bili su svjesni Robespierre, Danton te na kraju i sam Napoleon. Postupno proklamiranje slobode vjere nastojalo se postići stavljanjem Crkve pod upravu države na temelju kojega bi Crkva postala instrument vladanja države nad narodom. Drukčije rečeno, potreba da se stabilizira društveni život i da se spriječe socijalni nemiri, kršćanska religija bila je ponovno obnovljena.

1.2.4. Napoleon kao Voltaireov idealni vladar?

Napoleon koji je državnim udarom 1799. g. uspostavio konzulat te se kasnije, 1804. g., proglasio carem uspostavio je ponovno jedan vid apsolutne monarhije. Njegovo carstvo bilo je vođeno načelima razuma te nije bilo usmjereno samo na vojno širenje. Voltaireov utjecaj na njegovo djelovanje najbolje se očituje u primjeru potpisivanja konkordata, 1801. g., s papom Pijom VII., svjestan da je tolerancija u interesu države. Smatrao je da je bolje kontrolirati crkvene institucije, nego ih zabranjivati. Potpisivanjem konkordata, Francuska katolička crkva formalno se vratila pod nadležnost pape, no Napoleon je i dalje zadržao pravo da svećenici moraju prisegnuti pred njim. Također dobar dio crkvenog imanja koji je bio konfisciran, u prvoj fazi revolucije, vraćen je Crkvi. Napoleon je ovim činom nastojao zadobiti povjerenje naroda, što mu je i pošlo za rukom, odnosno u Francuskoj su se počele tolerirati i druge religije, a ne samo religija Francuske revolucije. Dobar primjer je i izjava koju je dao za vrijeme opsade Acrea iz 1797. g. u kojoj kaže za Židove da imaju „pravo na

²⁶Voltaire, *Rasprava* op. cit; str. 94.

politički život u istoj mjeri kao i bilo koji drugi narod.²⁷ Nedvojbeno se u ovom političkom činu vidi utjecaj Voltaireovih ideja, odnosno apsolutni monarh koje je vođen načelima razuma uspostavlja toleranciju u svojoj zemlji. No valja imati na umu da je krajnji cilj ovoga čina bila legitimizacije same Napoleonove vlasti te stjecanje potpore naroda. Drugi primjer, koji pokazuje veliki utjecaj Voltaira na Napoleonovo djelovanje, je sam čin krunjenja Napoleona za cara. Napoleon, očito vođen idejama deizma, u procesu krunidbe uzima papi krunu iz ruke te ja sam stavlja na svoju glavu. Poruka koju je ovdje poslao, poprilično je ista kao i Voltaireova ideja deizma, odnosno da njegovo krunjenje za cara nije rezultat „Božje volje“ kao što je bio slučaj prije Francuske revolucije. Drugim riječima, Napoleon čini upravo ono što je proklamirala Francuska revolucija i sam Voltaire, a to je da vladarevo pravo više ne dolazi od samoga Boga, već je ono rezultat čovjeka i njegovih sposobnosti. U duhu deizma, mogli bismo reći da Napoleon direktno negira hijerarhijski odnos između njega kao predstavnika volje naroda i pape kao predstavnika božje volje. Jedini slučaj u kojemu Napoleon odstupi od Voltaireovih ideja je rojalizam. Voltaire se zasigurno ne bi složio s Napoleonovim provođenjem plebiscita, no valja imati na umu da je spomenuti plebiscit bio samo formalnog karaktera kako bi se opravdala apsolutna vlast Napoleona. Teško da bi Napoleon težio tome da vlast „dijeli“ s narodom, već je on služio samo kao sredstvo, a ne kao svrha.

Ono što također veže Napoleona i Voltaira je poboljšavanje sustava školstva. Oboje su dijelili mišljenje da su ljudi po prirodi dobri, ali da bi se trebali educirati. Sama edukacija treba biti vođena, u duhu prosvjetiteljstva, razumom. Napoleon je uvidio važnost školstva te ga je nastojao reformirati i poboljšati. Glavna novina bila je ta da je stavio sve srednje škole pod državnu upravu, odnosno sama država zauzela je mjesto crkve u procesu edukacije. Također otvorio je i mnogo novih škola te vojnih akademija koje su trebala ići u korak s

²⁷Alister Horn, *Napoleonovo doba*, Alfa, Zagreb, 2009., str. 28.

Napoleonovim vojnim i civilnim uspjesima. Međutim novi školski sustav nije bio jednak za sve, već je prvobitno bio namijenjen za srednju i višu klasu. Tako je u Carstvu bilo oko 36 liceja u kojima je bilo oko 9 000 učenika.²⁸ Ovaj primjer upućuje nas i na Voltaireovu ideju rojalizma, odnosno da je školstvo, iako stavljeno pod kontrolu države, i dalje bilo elitističko. Možemo zaključiti da se u liku i dijelu Napoleona sintetizirala većina Voltaireovih ideja, počevši od apsolutnog, prosvijećenog, monarha pa sve do ideja tolerancije i deizma.

²⁸Isto, str. 55.

2. ROUSSEAU

Ideje koje Rousseau iznosi u svojim djelima *Društveni ugovor*, *O podrijetlu i temeljima nejednakosti među ljudima* te u svojim *političkim spisima* uvelike su utjecale na francuske revolucionare. Kao glavne točke njegova promišljanja, možemo navesti legitimaciju suverenosti koja proizlazi iz naroda. Stoga je Rousseau prvi u povijesti političke misli u fokus države stavio cjelokupan narod iz kojega proizlazi sva zakonodavna i izvršna vlast države. Zbog toga ne iznenađuje činjenica da su revolucionarima bile toliko privlačne spomenute ideje koje su samo potvrđivale njihovu težnju za dokidanjem staroga aristokratskog sustava, tj. društvenog odnosa baziranog na odnosu gospodara i roba, odnosno konstantnu potlačenost trećega staleža. Na ovaj koncept nadovezuje se i Rousseauovo idealno društveno uređenje, odnosno demokratska republika koja bi funkcionirala na temelju neposredne demokracije. U sljedećim ćemo poglavljima objasniti koncept nastanka Rousseauove države i ključne pojmove koji su važni za njeno razumijevanje kao što su *opća volja*, *suveren*, *sloboda* i *jednakost* te ih staviti u kontekst Francuske revolucije. Nadalje bavit ćemo se Rousseauovim poimanjem nejednakosti među ljudima i vidjeti kako se ono odrazilo na uzroke revolucije. Rousseauove ideje naročito su vidljive u Montanjarskom ustavu iz 1793. g. u kojemu se očituju ideje slobode i jednakosti svih građana bazirane na demokratskoj republici. Nakraju ćemo se baviti fenomenom jakobinske diktature koja je jednim dijelom bila uvjetovana (krivim) tumačenjem Rousseauovih misli, odnosno Robespierreovim pozivanjem na Rousseaua, na sve odluke Komiteta javnoga spasa.

2. 1. Sloboda u okvirima zakona

Rousseau kao teoretičar društvenog ugovora svoj koncept države započinje od prirodnog stanja²⁹ u kojem su ljudi, prema njemu, istinski dobri. Moment kada se ljudi

²⁹ Prirodno stanje je stadij prije uspostavljanja države karakteristično za sve filozofe društvenog ugovora npr. Hobbes, Locke, Rousseau.

počinju međusobno udruživati u veću zajednicu, odnosno državu, započinje kada svojom snagom više ne mogu zadovoljavati bilo fizičke, socijalne ili duhovne potrebe. „Međutim, kako ljudi ne mogu stvarati nove snage, već samo sjedinjavati one koje postoje i njima upravljati, ne ostaje im ništa drugo za njihovo samoodržanje nego da udruživanjem uvećaju snage koje mogu nadjačati suprotan otpor izvana, da te snage stave u djelovanje jednim pokretom i da ih u njihovom radu usklade.“³⁰ Glavne karakteristike koje čovjek prenosi iz prirodnog stanja u državno uređenje su *jednakost* i *sloboda*. Na ove dvije odrednice pozivat će se revolucionari nakon drugog ustava te će one, paradoksalno, postati nit vodilja Maratu, Danton, Robesspierru i Komitetu javnoga spasa.

Potpisivanjem društvenog ugovora, pojedinci se međusobno združuju kako bi nadjačali vanjske i unutarnje prepreke. Drugim riječima, društveni ugovor bi štitio pojedinca od samovolje ostalih i opasnosti da se ponovno stvori odnos gospodar – rob. Temelj na kojem se pojedinci udružuju u državu naziva se *opća volja*. *Opća volja* je ono što čini interes i svrhu svih građana koji se udružuju u državu, odnosno ona se brine za interes naroda, suverena i općenito političke zajednice na objektivnoj razini. Suprotno od *opće volje* nalazi se *pojedična volja* koja se manifestira kroz pojedinačne interese te kao takva može biti štetna za državu. Formiranje *opće volje* nastaje tako da, potpisivanjem društvenog ugovora, pojedinci daju dio svojine u zajedničko vlasništvo koje je važno za funkcioniranje države pa tako ono postaje zajednički interes jer svaki pojedinac ima udio u njemu. „Opća volja nije ni volja sviju niti volja većine, nego je to ona volja koja uzima u obzir osnove i dugoročne opće interese, pa odlučuje u skladu s njima i navodno nikada ne griješi.“³¹ Kako bi država mogla funkcionirati, na temeljima *opće volje* gradi se političko tijelo koje se naziva *suverenom*. „Tako i društveni ugovor daje političkom tijelu neograničenu vlast nad svim njegovim

³⁰J.J. Rousseau, *Društveni ugovor*, Feniks, Zagreb, 2012., str. 19. - 20.

³¹V. Stanovčić, Montesquieu, Rousseau i Francuska revolucija, *Francuska revolucija – ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina*, JAZU, Zagreb, 1991., str. 49.

članovima, to je ta ista vlast koja, vođena općom voljom, nosi, kao što sam rekao, naziv suverenosti.³² Kako društveni ugovor potpisuju pojedinci međusobno te na temelju *opće volje* grade suverenitet, logički slijedi da suverenitet pripada narodu. Takav princip suverenosti najbolje se može ostvariti, što je i Rousseau predlagao, u neposrednoj demokraciji u kojoj su ljudi jednaki i slobodni te uvijek rade za opći interes i opće dobro. Upravo se u neposrednoj demokraciji može sačuvati čovjekova sloboda jer u njoj sudjeluju svi građani, dok vlast koja nije proizašla iz naroda dovodi do uzurpacije odnosno despotizma. Ovakav koncept bit će naročito vidljiv za vrijeme drugoga ustava iz 1793. g. u kojemu možemo pratiti Rousseauov utjecaj. Također treba pobliže objasniti i pojam suverenosti i to kroz prizmu njegove neotuđivosti i nedjeljivosti. Suveren je prema Rousseau neotuđiv jer nastaje iz koncepta *opće volje*, a kako se *opća volja* kreira preko slobodnih građana ona uvijek pripada samo njima, tj. suverenitet ne može biti nametnut od strane nekog despota ili tiranina. Nadalje suverenitet je iz istoga razloga i nedjeljiv. Kao takav, pripada cijelom političkom tijelu koji ga kreira, odnosno narodu. Kada bi suverenitet bio djeljiv postojala bi opasnost od ponovne uspostave despotizma ili tiranije, odnosno opasnost bi ležala u tome da pojedinačni segment vlasti, npr. izvršna ili zakonodavna vlast, zadobiju previše moći te tako podčine ostale segmente vlast. Ovaj fenomen, vidjet ćemo kasnije, pojavit će se s jačanjem pozicije jakobinaca i Komiteta javnoga spasa. „Prema Rousseau, narodni suverenitet je *apsolutan, nedjeljiv i neotuđiv*. To na prvom mjestu znači da narod može odlučivati o svemu o čemu hoće i na način na koji hoće. Drugim riječima, da narod ne bi morao poštivati nikakva prava koja bi neko smatrao za neprikosnoveni; kao i da može odlučivati bez utvrđene procedure, kao što je i bio slučaj sa navodnim suđenjima ili ubijanjem većine onih koji su poslani na giljotinu ili kao sumnjivi poubijani u zatvoru“³³

³²J. J. Rousseau, , *Društveni* op. cit; str. 31.

³³V. Stanovčić, op. cit; str. 49.

Kako bi potvrdili tezu da je Rousseau sa svojim *Društvenim ugovorom* utjecao na Francusku revoluciju tek od drugog ustava iz 1793. g., pokazat ćemo kako se gore navedeni politički koncepti ne mogu primijeniti na prvu fazu revolucije, odnosno sagledat ćemo pokušaj formiranja *opće volje* kroz stvaranje Narodne skupštine te kroz neka shvaćanja Seyesa u dijelu „Što je treći stalež?“.

Seyes u svom pamfletu „Što je treći stalež?“ razrađuje ideje uključivanja trećeg staleža u politički život Francuske, također daje smjernice protiv aristokratskog, privilegiranog postojećeg sustava. Međutim Seyes smatra da bi sam treći stalež trebao biti nacija, tj. u pitanju „Što je treći stalež?“ on odgovara sa „sve“. Intencija koju on iznosi vrlo je bliska Rousseauovim idejama i to u vidu jednakosti, slobode, pravilne preraspodijele rada i dobara među svim građanima, odnosno protivljenje bilo kakvom obliku odnosa *gospodar – rob*. Ono temeljno što je Seyes zagovarao je zapravo suprotno Rousseauovom ideji *suverenosti* odnosno ideji *opće volje*. Smatrao je da je sve ono što *radi i misli* treći stalež zapravo izraz *opće volje*. *Opća volja* kao takva nije izraz volje većine, nego svih građana sagledanih kao narod, tj. ona uzima u obzir interese cjelokupnoga naroda.

Na ovaj primjer nadovezuje se i samo stvaranje Narodne skupštine, odnosno kada treći stalež, u dvorani za loptanje, sebe proglašava za zakonodavnu vlast odnosno, stavljaju si zadatak donošenja ustava. Vidjet ćemo kasnije da Rousseauovski model države neće biti moguć sve do ukidanja monarhije. To nam najbolje potvrđuje i prvi ustav iz 1791. g. kada su građani podijeljeni na aktivne i pasivne, odnosno na one koji imaju prava glasa te samim time mogu sudjelovati u vlasti i one koji to pravo ne ostvaruju. Takvom podjelom bilo je nemoguće da se zadovolje opći interesi naroda kakve je zagovarao Rousseau jer cijeli narod nije mogao sudjelovati u vlasti.

Pitanje koje se postavlja jest kako i zašto građanin, kao dio naroda, postaje slobodan u okvirima zakona? Rousseau smatra da u građanskom stanju, nakon potpisivanja društvenog ugovora, čovjek postaje slobodan jer se pokorava zakonima koje je sam sebi propisao. Odnosno, jednakost proizlazi iz temeljnih pretpostavki društvenog ugovora, a to znači da sav narod sudjeluje u stvaranju zakonodavnog sustava, kroz izraz *opće volje*, te nikad neće izglasati nešto što je protuprirodno njegovoj naravi npr: despotizam, ropstvo. „Mogli bismo povrh svega, dodati, na ono što čovjek stekne u građanskom stanju, moralnu slobodu, koja je jedina što ga uistinu čini da je sam svoj gospodar; jer poticaj samog prohtjeva je ropstvo, dočim je pokoravanje zakonu koji smo sami sebi propisali, sloboda.“³⁴ Valja napomenuti da za Rousseaua pojam slobode označava nadilaženje i isključivanje svake samovolje te njeno vezivanje za zakon i usuglašavanje s njim. Pojedinaac se štiti u okvirima države koja nije aparat prisile, a to se omogućuje u okvirima zakona, odnosno „pravdu i slobodu ljudi duguju zakonu.“³⁵

Zajednički interes determinira *opću volju*, odnosno u slučaju Francuske revolucije to su bili sloboda i jednakost. Ove motive susrećemo kao uzroke same revolucije, no oni su se doista ostvarili tek uhićenjem kralja Louisa XVI. te proglašenjem drugog ustava iz 1793. g. Kasnije ćemo vidjeti da se taj koncept zapravo pretvorio, Maratovim riječima, u *despotizam slobode*. Jakobinski predstavnici nastojali su ograničiti, rousseauovskim izrazom, *neograničenu moć naroda* što će na kraju rezultirati terorom.

U izvjesnom trenutku, narod da bi postigao rousseauovski tip društva, odnosno da bi odbacio „okove i lance“ kojima je vezan može se poslužiti revolucijom. „Ako, dakle, narod jednostavno obeća da će se pokoravati, on se tim činom uništava i gubi svoje svojstvo naroda;

³⁴J. J. Rousseau, *Društveni* op. cit; str. 24.

³⁵Isto, str. 38.

čim ima gospodara, nema više suverena, a tada političko tijelo prestaje postojati.“³⁶U skladu s tim ćemo vidjeti koji su uzroci nejednakosti za Rousseau i kako su se oni manifestirali kroz Francusku revoluciju.

2. 2. Nejednakost i revolucija

Rousseau svoje ideje o počecima nejednakosti među ljudima iznosi u djelu *O podrijetlu i temeljima nejednakosti među ljudima*. Problematika koju iznosi u ovome djelu uvelike je motivirala francuske revolucionare na djelovanje. Ponajprije njegova poznata rečenica: „Izričito je protivno zakonu prirode, pa ma kako on bio shvaćen (...) da se šaka ljudi guši u izobilju, dočim izglednjelo mnoštvo nema ono što mu je najpotrebnije.“³⁷ Sam Rousseau razlikuje dvije vrste nejednakosti, onu prirodnu i onu, važniju za razmatranje ove problematike, političku. Politička nejednakost manifestira se kroz uživanje jednih na štetu drugih. Sam spis napisan je kao kritika aristokratskog sustava i kulture usmjeren na nejednakost koja se manifestira kroz nepravednu preraspodjelu privilegija i bogatstva.

Ovakva situacija bila je vidljiva kroz cijelo 18. st. u Francuskoj. Nerazmjer među ljudima, odnosno između staleža postao je toliki da više nije mogao biti održiv. Konstantni ratovi, glad, financijske krize te s druge strane raskoš i sjaj francuskoga plemstva uvjetovao je aktivnost kako na političkoj razini tako i na književno-filozofskoj razini. Upravo je Rousseau jedan od „predstavnik naroda“ koji je svojim tekstovima pozivao na otpor i pobunu protiv takvog stanja u Francuskoj te na izgradnju pravednijeg i slobodnijeg društva. Narodne mase potpomognute Rousseauovim spisima sve više su počele pružati otpor i pokazivati svoju netrpeljivost spram francuskih aristokrata. Čini se, kao da je toga bio svjestan i sam Louis XV. u svojoj čuvenoj izreci „poslije mene potop.“ Taj „potop“ dogodio se ubrzo nakon kraja njegove vladavine, a za njegov početak uvelike su pridonijeli francuski prosvjetitelji.

³⁶Isto, str. 28.

³⁷J. J. Rousseau, *O podrijetlu i temeljima nejednakosti među ljudima*, Feniks, Zagreb, 2012., str. 175.

Način na koji je Rousseau nastojao opravdati revoluciju sastojao se u njegovoj tezi da je temelj legitimne vlasti jedino sporazum među cijelim narodom, tj. legitimnost je sadržana u *društvenom ugovoru*. Apsolutizam, nejednakost i potlačenost koji su se prethodno manifestirali od Louisa XIV. do Louisa XVI. nikako, prema njemu, ne mogu biti temelji legitimnosti pa im se samim time narod ne mora ni pokoravati. „Kada raštrkani ljudi jedan za drugim dolaze pod vlast jednoga čovjeka, ma koliko da ih on ima, ja u njima vidim samo robove i gospodara, a ne narod i njegova upravljača: to je, ako hoćete, povezivanje, ali ne i zajednica, nema tu ni općeg dobra, ni političkog tijela.“³⁸ Stoga je za Rousseau u takvim okolnostima revolucija i opravdana, ako ne i nužna. Dalje će kazati: „Pobuna koja se završava svrgnućem ili ubojstvom sultana isto je tako zakoniti čin kao i onaj kojim je on prije toga raspolagao imovinom i životima svojih podanika. Silom se održavao, sila će ga i zbaciti.“³⁹ Vidimo da je Rousseau pripremio duh narodnih masa na samome početku revolucije, no njegove glavne ideje doći će do izražaja tek pisanjem drugog francuskog ustava 1793. g. u kojem su sadržane ideje demokracije, jednakosti i slobode.

2. 3. Montanjarski ustav iz 1793. g.

Kako bi uspjeli tražiti poveznice između Rousseauovih ideja i članaka ustava iz 1793. g. najprije ćemo dati kontekst u kojemu je on nastao, odnosno proces prelaska vlasti iz ruku Žirondinaca u ruke Montanjara.

U jeku ratova Austrije i Pruske protiv francuske vojske, u Konventu koji je zamijenio Narodnu skupštinu te prvenstveno ima izvršnu vlast, odvijao se sukob dviju političkih frakcija Žirondinaca i Montanjara. Žirondinci kao predstavnici buržoazije zalagali su se za nastavak ratovanja, prvenstveno zato što su htjeli financijsku krizu i nestašicu hrane riješiti uzimanjem

³⁸J. J. Rousseau, *Društveni* op. cit; str. 18. - 19.

³⁹J. J. Rousseau, *O podrijetlu* op. cit; str. 177.

dobara iz osvojenih zemlja. Također zalagali su se i za stanoviti kompromis s kraljem, koji je tada već bio uhićen, ovakvo shvaćanje bilo je samo nastavak politike koju su propagirali i za vrijeme donošenja prvoga ustava 1791. g. S druge strane Montanjari koji su imali potporu narodnih masa, prvenstveno Sankilota, zalagali su se za nastavak revolucije te za interese naroda kao što su opće pravo glasa, sloboda i jednakost.

Pobjedom kod Valmya, u listopadu 1792. g., započinje kontra napad i početak napredovanja francuske vojske, paralelno s time, 22. rujna 1792. g. u Konventu se donosi odluka o ukidanju kraljevstva. Poznate Couthonove riječi, sa spomenute skupštine Konventa, najbolje opisuje početak prodora Rousseauovih ideja u vođe revolucije. Couthon pobjedonosno uzvikuje da je „Francuska republika jedinstvena i nedjeljiva.“⁴⁰ Valja napomenuti da većinu u Konventu tada još uvijek imaju zastupnici Centra koji glasaju prema prijedlozima Žirondinaca ili Montanjarara. Francuska vojska u tim trenucima napreduje do Belgije gdje se ujedno i zaustavlja. Zbog sve većeg pritiska na narod u vid regrutiranja te nestašice hrane i financijske krize pada potpora Žirondincima u Konventu. Također zbog masovnih regrutiranja, koje forsiraju Žirondinci radi nastavka ratovanja, izbija i velika pobuna u Valdeji što, pak, rezultira približavanjem naroda Montanjarima. Kako se Francuska našla pod prijetnjom unutarnje i vanjske opasnosti, Konvent odlučuje osnovati Komitet javnoga spasa. Na čelo Komiteta javnoga spasa dolazi Robespierre koji počinje sa ublažavanjem retorike spram narodnih masa kako bi prekinuo pobune te ujedno počinje i hapsiti Žirondince. Tokom iste godine, 1793., Konvent izglasava spomenuti ustav koji se podosta slagao sa uvjerenjima montanjariskih vođa.

⁴⁰A. Soboul, op. cit; str. 196.

Već u prvom članku ustava vidljiv je utjecaj Rousseauovih ideja. Članak kaže: „Francuska republika je jedna i nedjeljiva.“⁴¹ Ove dvije odrednice također su glavne karakteristike Rousseauove suverene države. Principi neotuđive narodne suverenosti spominju se u člancima 7. – 10. „Suvereni narod je sveukupnost Francuskih građana.“ (7.), „Oni (narod) biraju svoje zastupnike direktno.“ (8.), „biraju ih za mjesta administratora, narodnog arbitra i sudaca.“ (9.), „Narod razmatra o zakonima“ (10.)⁴². Cjelokupan narod tako, s novim ustavom iz 1793. g., postaje predstavnik suvereniteta. Taj segment je upravo ono za što se zalagao i Rousseau u svom *društvenom ugovoru*, odnosno budući da narod postaje predstavnik opće volje, mogućnost da se ponovno uspostavi neki oblik apsolutne vlasti sveden je na minimum. Međutim vidjet ćemo kasnije da se dogodilo upravo ono što sam ustav nije dopuštao, a to je fenomen jakobinske diktature.

Kako je narod jedini predstavnik nacije, članak 21.⁴³, tako i on sam, preko glasovanja, izabire zakonodavnu skupštinu koja, pak, predlaže zakone. Svaki zastupnik koji je izabran u skupštinu predstavlja cijeli narod, članak 29.⁴⁴ Takav koncept pretpostavljao je i Rousseau u *društvenom ugovoru*, odnosno predstavnici sami predlažu zakone, a narod je taj koji te iste zakone treba potvrditi jer su u suprotnom ništavni. Takav je slučaj bio i sa samim ustavom iz 1793. g. koji je bio izglasan na općem referendumu. Za ustav je glasalo oko 1.850.000 stanovnika, dok je protiv bilo oko 11.600 stanovnika, zanimljivo da je odaziv birača bio jako mali, uzimajući u obzir da je tada u Francuskoj bilo oko 7.000.000 birača.⁴⁵ Ovakvim konceptom narod na izabrane predstavnike prenosi svoja prava pa oni uvijek moraju raditi u

⁴¹F.M. Anderson, *The constitutions and other select documents illustrative of the history of France 1789-1907*, Wilson Company, Minneapolis 1908., str. 174.

⁴²Isto, str. 175.

⁴³ Isto, str. 176.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵E. Dimitrov, *Ustav i politički režimi Francuske građanske revolucije, Francuska revolucija – ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina*, JAZU, Zagreb, 1991., str. 131.

skladu s *općom voljom*, tj. u korist cjelokupnog naroda. Kontrolu nad narodnim predstavnicima najbolje možemo uočiti na primjeru Sankilota. Sankiloti, naročito njihov radikalni dio zvani *bijesni*, organiziraju udruženja koja raspravljaju o odlukama i prijedlozima zakona koju donosi Narodna skupština. Odnosno, pozivali su se na Rousseauov koncept „volje koja se predstavlja“ kako bi, kao predstavnici naroda, mogli o njima raspravljati ili se suprotstaviti prijedlozima Narodne skupštine ukoliko bi oni išli na štetu naroda.

Procedura kojom je narod prihvaćao zakon odvijala se na sljedeći način: Zakonodavno tijelo je jedini predstavnik suvereniteta naroda. Narod svoj suverenitet ostvaruje preko „primarnih skupština“ koje djeluju na kantonalnoj razini. „Francuski narod je podijeljen, radio ostvarivanja svoje suverenosti, na kantonalne primarne skupštine“⁴⁶ (čl. 2). U primarnim skupštinama narod neposredno bira zastupnike koje šalje u zakonodavno tijelo. Također njihova uloga je ta da mogu raspravljati o zakonima, dok iste ne mogu samoinicijativno donositi. Ustav im omogućuje da mogu, pomoću referendum, odlučiti o reviziji pojedinih članaka ili samoga ustava. „(...) ako jedna desetina primarnih skupština zatraži reviziju ustava ili pojedinih članaka, zakonodavno tijelo je dužno sazvati sve primarne skupštine Republike, kako bi utvrdili razloge ove inicijative.“⁴⁷ (čl. 115). Zakonodavno tijelo donosi dekrete i predloške zakona. Ti isti predlošci zakona dostavljaju se svakoj pojedinoj primarnoj skupštini. Ako jedna desetina primarnih skupština ne dostavi prigovor na predloške zakona, on postaje zakon, u suprotnom zakonodavno tijelo saziva sve primarne skupštine i većinom glasova odlučuju o prihvaćanju spomenutog predloška zakona. „Prijedlog je otisnut i šalje se primarnim skupštinama pod nazivom: predloženi zakon (*proposed law*)“ (čl. 58), „ 40 dana nakon slanja predloženog zakon (...) desetina primarnih skupština ne dostavi prigovor, predložak je prihvaćen i postaje zakon.“ (čl. 59).

⁴⁶ F.M. Anderson, op. cit; str. 174.

⁴⁷ Isto, str. 183.

Upravo je zakon koji prihvaća narod ono što je osmislio i sam Rousseau. „Narod, podčinjen zakonima, treba biti njihov tvorac; samo oni koji se udružuju imaju pravo određivati uvjete tog društva.“⁴⁸ Stavljanje naroda u poziciju suverena svakako je najdemokračičniji čin Francuske revolucije, ujedno i prvi takav u novijoj povijesti. Rousseauovske ideje također će biti vidljive i u novoj *Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina* koja je prethodila donošenju ustava iz 1793. g.

2. 4. Deklaracija o pravima čovjeka i građanina iz 1793. g.

Već u prvom članku nove Deklaracije stoji da se vlada sastavlja s ciljem osiguravanja čovjekovih prirodnih i neotuđivih prava (čl. 1). Ta prava su sljedeća: jednakost, sloboda, sigurnost i pravo vlasništva (čl. 2), također svi ljudi su jednaki neovisno o zakonu (čl. 3).⁴⁹ Već se u prva tri članka vidi se Rousseauov utjecaj na novu Deklaraciju u vidu propagiranja prirodnih čovjekovih prava. Tako je za Rousseau čovjek u prirodnom stanju također slobodan, jednak drugima te ima pravo koristiti onoliko posjeda koliko mu je potrebno za život. Deklaracija koja datira iz 1789. g. također govori slično „ljudi se rađaju slobodni i jednaki“, no drugi dio tog istog članka kaže da „društvene razlike mogu biti bazirane na temelju razmatranja općeg dobra.“⁵⁰ što nas jasno upućuje na Voltaireov rojalistički koncept društva, odnosno da podjelu građana na aktivne i pasivne prema imovinskom cenzusu.

Također u 4. članku spominje se i glavni Rousseauov pojam oko kojega se formiraju zakoni i država tj. *opća volja*. „Zakon je slobodan i svečani izraz opće volje, jednak je za sve, bilo da štiti ili kažnjava, može narediti ono što je korisno za narod te zabraniti ono što je za njega štetno.“⁵¹ Izravni Rousseauov utjecaj vidljiv je i u člancima 25. – 35., tako suverenost

⁴⁸J. J. Rousseau, *Društveni* op. cit; str. 38.

⁴⁹F.M. Anderson, op. cit; str. 171. – 172.

⁵⁰http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/anglais/cst2.pdf (Pristupljeno 16. studenog 2015.)

⁵¹F.M. Anderson, op. cit; str. 171.

pripada narodu te je ona neotuđiva i nedjeljiva (čl. 25.), niti jedan dio ljudi ne može ostvariti moć nad cjelokupnim narodom (čl. 26.) te osoba koja pokuša doći nasilno na vlast i uspostaviti tiraniju kažnjava se smrću od strane slobodnog naroda. (čl. 27.) Demokratičnost ovoga ustava sastoji se u činjenici da narod uvijek može napraviti reviziju, reformu postojećeg ustava i da niti jedna generacije ne može svojim zakonima podčinit buduće generacije, (čl. 28.) te naposljetku da narod ima pravo na pobunu, čak i obavezu, ukoliko vlada nastoji prekršiti ljudska prava. (čl. 33.- 35.)⁵²

2.5. Društveni ugovor i jakobinska diktatura

Proces kreiranja zakona, preko primarnih skupština i zakonodavne skupštine posredstvom naroda, objasnili smo u prijašnjim poglavljima. Za razumijevanje fenomena jakobinske diktature te kako je do nje došlo, valjalo bi razmotriti odnos između izvršne vlasti i zakonodavne vlasti. Kao što smo vidjeli kod Rousseau, zakonodavna vlasti ima više ovlasti od izvršne, tj. izvršna vlast uvjetovana je zakonodavnom i to upravom posredstvom samoga naroda. Kako narod potvrđuje ili odbacuje prijedloge zakona koje mu dostavlja zakonodavna skupština tako izvršna vlasti nastoji te iste zakone provoditi. Problem koji se ovdje javlja jest problem predstavništva. Odnosno, pojmovi „predstavnik“ koji predstavlja narod istovjetan je sa samim narodom, prema Rousseauovom principu ova dva pojma su istovjetna jer oba dijele istu „opću volju“. Krucijalni moment koji je doveo do uspostave terora bio je dolazak na vlast revolucionarne vlade, odnosno Komiteta javnoga spasa na čelu s Robespierreom. Naravno, ovaj događaj valja opravdati i kontekstualnom činjenicom u kojoj se našla Republika. Prusko- -austrijska vojska tada se nalazi nadomak Pariza, strah stanovništva Francuske prerasta u fanatizam u kojem je svako bio sumnjiv u pogledu suradnje s neprijateljskom vojskom. Strah i fanatizam manifestirali su se kroz pokolje svih, naizgled sumnjivih, građana Pariza. Drugi segment bio je potencijalni građanski rat u kojega je mogla

⁵² Isto, str. 173.- 174.

zapasti Francuska republika. Jug Francuske, naročito Lyon i Marseilles, činili su središte otpora protiv francuskih revolucionara, odnosno bili su bliže rojalističkom konceptu države. Stoga niti ne čudi masovna pobuna protiv revolucionarne vlade 1793. g. u Vendeei koja je krvavo ugušena.

Uspostava Komiteta javnoga spasa se stoga čini kao logičan slijed događaja, no valja ovdje imati na umu i jednu Rousseauovu ideju koja je utjecala na jakobince. Sve „pojedinačne volje“, u ovom slučaju kontrarevolucionari, koje se ne slažu s idejom „opće volje“ treba na to prisiliti. Odnosno, Komitet javnoga spasa se stavlja na stranu naroda te poduzima sve potrebne mjere kako bi zaštitilo sve ono što je postignuto do sada kroz revoluciju. Stoga je nedvojbeno da je teror produkt vanjskih i unutarnjih neprijatelja kako bi se zaštitile obje strane potpisnice *Društvenog ugovora*. „Da ne bi, dakle, društveni ugovor bio puka formalnost, on sadrži prešutno sljedeću obavezu, iz koje jedino druge obaveze mogu crpsti svoju snagu: cijelo političko tijelo će prinuditi na poslušnost svakog onog koji se odbije pokoriti općoj volji; što ne znači ništa manje nego da će biti prinuđen biti slobodan; jer to je uvjet koji, dajući svakog građana domovini, osigurava ovoga od svake osobne ovisnosti, uvjet koji je temelj za funkcioniranje političkog stroja i koji jedini daje zakonsku snagu građanskim obvezama, koje bi, bez toga, bile apsurdne, tiranske i podložne najvećim zlorabama.“⁵³ Paradoksalno djeluje činjenica prisiljavanja kako bi se ostvarila sloboda u okvirima *Društvenog ugovora* koju zagovara Rousseau, no čini se da su si jakobinci na čelu s Robespierrom, Dantonom, Maratom itd. dali zadaću sačuvati tekovine revolucije pod svaku cijenu. Opravdanje terora može se naći u *Društvenom ugovoru* jako često npr. „tako i društveni ugovor daje političkom tijelu neograničenu vlast nad svim njegovim članovima; to je ta ista vlast koja, vođena općom voljom, nosi, kao što sam rekao, naziv

⁵³J. J. Rousseau, *Društveni op. cit.*, str. 23.

suverenosti.⁵⁴Upravo u ovim segmentima vidimo jakobinsko manipuliranje s *Društvenim ugovorom*. Nametanje slobode, ili bolje rečeno Maratovim riječima „prisiliti ljude da budu slobodni“, izražava oblik totalitarizma u kojem određena grupa ljudi ili pojedinaca zna najbolje što je dobro za cjelokupni narod, a paradoksalno s time „to najbolje“ postaje sama, prisilna, sloboda te i sam *Društveni ugovor* prelazi u svoju suprotnost.

Upitno je, također, i Robespierreovo razlikovanje „predstavnik naroda“ i „predstavnik suvereniteta“ za koju Rousseau daje izričitu distinkciju. „Kada bi bilo moguće da suveren, uzet kao takav, ima i izvršnu vlast, pravo i činjenice bi bili toliko stopljeni da se više ne bi znalo što je zakon, a što nije; političko tijelo, tako izopačeno, bilo bi uskoro plijen nasilja protiv kojega je bilo stvoreno.“⁵⁵ Robespierre kao vođa Komiteta javnoga spasa u svojim rukama drži i izvršnu vlasti i zakonodavnu vlast te kao takav, prema Rousseau, više nije nositelj suvereniteta jer ne provodi zakone koje predlaže narod. Drugim riječima, s porastom moći vlade, radi spomenute situacije u kojoj se našla Francuska, paralelno se gubi moć naroda i njegova sposobnost da kontrolira samo vladu. Upravo u nedostatku distinkcije između ova dva oblika vlasti leži i opravdanje naše teze, a to je da gubitkom predstavništva između naroda i suverena nestaje i osnova za *Društveni ugovor* te kao takva prerasta i u jedan oblik despotizma, *despotizma slobode*. Stoga možemo zaključiti da su jakobinci koristili koncept *Društvenog ugovora* samo kada je trebalo očuvati revoluciju te kada je trebalo tražiti opravdanje za provođenje terora, dok su koncepte i distinkcije između različitih oblika vlasti zanemarivali. Iako Rousseau detaljno obrazlaže distinkcije između dva oblika vlasti te što se može dogoditi ako se oni spoje, „(...) javljaju se razni odnosi koje vlada mora imati s državnim tijelom, u skladu sa slučajnim i posebnim odnosima koji tu istu državu mijenjaju. Jer, često i najbolja po sebi vlada postaje najgora, ako se ovi odnosi ne izmijene u skladu s

⁵⁴ Isto, str. 31.

⁵⁵ Isto, str. 85.

nedostacima političkoga tijela kome ona pripada.⁵⁶, i dalje nam ostaje nejasno jesu li jakobinci namjerno „propustili“ određene dijelove *Društvenog ugovora* ili ne. Ipak, izglednija je teza da su se *ugovorom* služili samo kao opravdanje terora i očuvanja revolucije od vanjskih i unutarnjih neprijatelja.

Da bismo dobili što bolji uvid u odnos između *Društvenog ugovora* i jakobinske diktature, analizirat ćemo poznati Robespierreov govor u Konventu iz 1794.⁵⁷ Sagledat ćemo elemente koji se slažu sa konceptom *Društvenog ugovora* i one koji su mu suprotni te su kao takvi bili korišteni za opravdanje terora. Već u počecima svoga govora, Robespierre jasno daje naznake kojim cilju teži započeta revolucija. Tako će reći u Rousseauovom kontekstu da je cilj revolucije „miroljubivo uživanje slobode i jednakosti, vladavina pravde koja je zapisana, ne u mramoru ili kamenu, već u srcima svih ljudi“.⁵⁸ Nadalje Robespierre smatra da se trebaju poduzeti određene mjere kako bi se očuvala sloboda koju proklamira revolucija, tj. ako vlada zaboravi na interese naroda i postane korumpirana narod ima prava ustati protiv te iste vlade. Također vođa jakobinske diktature će tvrditi, isto kao i Rousseau, da pojedinac mora biti podčinjena *općom voljom*. *Opća volja* u novoj državi bit će proklamirana kao *vrlina*⁵⁹ koja će činiti temelje te iste države te koja će biti paradigma za kreiranje zakona. Robespierre će izričito tvrditi da „prethodni zakoni ne smiju imati veze s novom Republikom.“⁶⁰ Sukladno s tim zakonodavna vlast mora prisiliti ljude da djeluju u skladu s *vrlinama*. „Kako je duša Republike njena vrlina i jednakost građana, naš cilj je konsolidacija i očuvanje te iste jednakosti i daljnje razvijanje vrlina, stoga je primarni cilj zakonodavca da

⁵⁶J. J. Rousseau, *Društveni* op. cit; str. 56.

⁵⁷*On the principles of political morality*,

<http://www.worldfuturefund.org/wffmaster/Reading/Communism/ROBESPIERRE'S%20SPEECH.htm>(Pristupljeno 13.srpnja 2016.)

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Robespierre *vrlinu* shvaća kao fundamentalni princip demokratske vlasti, kao ljubav prema narodu, njegovim zakonima i slobodi.

⁶⁰ Isto.

očuva i zaštiti sve ono što ima tendenciju biti u interesu naroda. Sve ono što je suprotno interesima naroda mora biti odbačeno i obuzdano pošto vodi natrag u rojalizam.⁶¹ Dalje će Robespierre tvrditi da se država može koristiti svim sredstvima da se zaštiti od neprijatelja. Ovu tvrdnju zagovarao je i Rousseau, a jakobincima je služila kao opravdanje za stvaranje Komiteta javnoga spasa. Također Robespierre jasno naglašava da se država temelji na jednakosti svih građana koji su podčinjeni jedino suverenu, a magistrati moraju uvijek biti u službi naroda. Država uvijek štiti svakog pojedinca, a svaki pojedinac teži prosperitetu i slavi svoje države. U navedenim segmentima Robespierreovog govora možemo jasno uočiti teze koje su služile za opravdanje jakobinskog terora. Radikalno shvaćanje Rousseauovskih ideja u prvi plan stavlja očuvanje tekovina revolucije pod svaku cijenu, dok se s druge strane radi stanoviti antropološki regres u kojemu čovjek postaje samo sredstvo te iste revolucije. Ovakvo radikalno Robespierreovo shvaćanje koncepta *Društvenog ugovora* dovelo je do masovnog giljotiniranja stanovnika Francuske, paradoksalno i sam će Robespierre završiti na giljotini.

S druge strane možemo uočiti i neka pogrešna shvaćanja Rousseauovskih ideja koja su izražavali vođe jakobinske diktature. Tako Robespierre shvaća *opću volju* primarno kao sredstvo zaštite Republike, a ne kao što Rousseau smatra „dobro za sve građane“. Sukladno s tim Robespierre će smatrati da je primarna zadaća zakonodavca proklamacija ideja novonastale Republike što je uvelike u suprotnosti s konceptom *Društvenog ugovora* prema kojemu je zadaća zakonodavca provoditi i postavljati zakone koje je izglasao narod. Ovakav koncept shvaćanja uloge zakonodavaca jasno je povezan s problemom koji smo naveli u prethodnim poglavljima, a to je nestanak poveznice između naroda i suverena, odnosno između francuskog naroda i vođa Francuske revolucije. Također Robespierreovo stavljanje ideja revolucije ispred dobrobiti naroda može se uočiti i u „agresivnim“ istupima protiv

⁶¹ Isto.

monarhije i kontrarevolucije. Tako će, pomalo paradoksalno, Robespierre tvrditi da je „vlada u revoluciji despotist slobode protiv tiranije“⁶² te nešto kasnije „kako dugo će ludilo despotizma biti nazivano pravdom, a pravda naroda nazivana barbarstvom ili pobunom?“ Vidljivo je da Robespierre implicitno opravdava provođenje terora kroz stavljanje u službu i zaštitu naroda, a istovremeno zanemaruje taj isti narod stvaranjem masovne histerije oko kontrarevolucionara i sijući strah od giljotine.

Prema Roussauovim shvaćanjima, čovjeka treba odgajati za demokraciju. Država ne smije stavljati privatne interese na mjesto općih interesa, tj. odgoj i vrlina moraju ići u smjeru *opće volje*, a ne pojedinačne. Kao što smo već naveli, *opća volja* je shvaćena kao „dobro za sve građane“, stoga je i zadaća zakonodavne vlasti provoditi i poticati *opću volju* naroda. Čini se da je Robespierre bio svjestan toga da je u vrijeme unutarnje ili vanjske opasnosti primarna zadaća zakonodavne vlasti osigurati opstanak novonastale Republike pa će tako tvrditi da „mudrost zakonodavne vlasti mora biti vođena u skladu sa situacijom u kojoj se nalazi država, zakonodavna vlast mora odrediti svoje mjere i svoje namjere.“⁶³ Sukladno s tim Robespierre provodi teror i kažnjavanje svojih neistomišljenika. Vođa jakobinske diktature dobro uočava jedan mali pasus u *Društvenom ugovoru* kojega, najčešće parafraziranog, koristi u svojim javnim istupima. Spomenuti pasus je sljedeći: „Uostalom, svaki zločinac, napadajući pravo društva, postaje svojim zločinima odmetnik i izdajica domovine. On, vrijeđajući zakone, prestaje biti njezin član, pa joj čak navješćuje rat. Održanje države nespojivo je, dakle, s njegovim, jedno od njih mora nestati. I kada se krivac pogubi, to se čini više zato što je neprijatelj nego što je građanin.“⁶⁴ Drukčije rečeno, svi oni koji su protiv *Društvenog ugovora* odnosno protiv Francuske revolucije, a ujedno i protiv francuskog naroda moraju biti kažnjeni, sukladno s tim i giljotinirani kako bi se dao primjer drugima. Samim time, kroz

⁶² Isto.

⁶³ Isto.

⁶⁴J. J. Rousseau, *Društveni op. cit*; str. 35.

kažnjavanje i giljotinu, svrha terora postaje kontrola naroda kroz stvaranje straha. Ovaj koncept najbolje opisuje poznata Robespierreova izjava da je „vrlina bez terora je nemoćna, a teror bez vrline je slijep.“ Kao što možemo vidjeti teror je napravljen samo za neprijatelje države, no onda se postavlja pitanje je li revolucija uopće uspjela ako je većina francuskog naroda, uključujući i samoga Robespierrea, bila giljotinirana, tj. bila shvaćena kao neprijatelj države? Dobiva se dojam da teror nema reference na koncept društva kakav je predlagao *Društveni ugovor*, već je služio kao sredstvo prisiljavanja i održavanja tekovina Francuske revolucije, Robespierreovim rječnikom „teror je potaknut pravdom!“

3. HEGEL

3. 1. Hegelova filozofija

Hegel kao filozof koji je živio za vrijeme i nakon Francuske revolucije zauzima različite stavove prema događajima u Francuskoj. Za razumijevanje Hegelova odnosa spram revolucije, nužno je razumjeti koncepte države i povijesnog napretka njemačkog filozofa te metodu kojom se koristi.

Hegel smatra da se povijesni proces kreće u smjeru ostvarenja ljudske slobode, odnosno povijest je napredak ljudske svijesti o slobodi. Tako taj proces uvijek ide pravocrtno. Postoje narodi koji se pokoravaju vlastitim vođama, ti vođe nastoje djelovati što je moguće ispravnije, no ponekada je njihovo djelovanje vođeno i vlastitim interesima ili ciljevima što ih odvodi od ostvarenja prvobitnog cilja povijest, a to je sloboda. Kako individue ne bi kreirale povijest na svoju ruku ili prema vlastitim interesima, Hegel uvodi koncept koji naziva „lukavstvo uma“ koji ispravlja egoističke pretenzije individua te vraća povijesni proces na svoj prvobitni put. Valja imati na umu da je Hegel dio tzv. „klasičnog njemačkog idealizma“, razdoblja koje još uvijek gradi velike, filozofske, sustave kako bi dala smisao, ne samo povijesti nego i čovjekovoj ulozi u spomenutom povijesnom procesu. Napredak osvješćenja o ljudskoj slobodi kreće se pomoću metode koju Hegel naziva dijalektika. Dijalektika je metoda koja u sebi sadrži tri elemenata: tezu, antitezu i sintezu. Postavljenoj tezi suprotstavlja se određena antiteza koje se u procesu negacije sintetiziraju te nastaje nova, kompleksnija teza koja sadrži elemente prethodne dvije stavke. Da bismo to lakše objasnili, prikazat ćemo jednu analogiju na primjeru lončara.⁶⁵ Pretpostavimo da lončar ima, za njega savršenu, ideju lonca kojega želi napraviti, u prvom pokušaju uspije ga napraviti, no novonastali lonac ima dobar oblik, ali ne i željenu gustoću kakvu je zamislio lončar. U sljedećem koraku izrađuje drugi lonac koji, ovoga put, ima željenu gustoću, no nema i željeni oblik. Tada lončar uviđa željene

⁶⁵Primjer uzet iz: M.C. Lemon, *Philosophy of history*, Routledge, New York, 2003., str. 205. -208.

osobine obaju lonaca te iz njihovih primjera radi lonac kakav je zamislio. Drugim riječima, on sintetizira pozitivne strane prvoga i drugoga lonca te dobiva treći koji je puno kompleksniji i odgovara ideji lončara.

U kontekstu povijesti Hegel će reći da određeni principi determiniraju smjer povijesti i pokazuju njen smisao pa je stoga za razumijevanje povijesti krucijalno raspoznati koja ideja je „nit vodilja“ za djelovanje kako bi se shvatila bit određenog događaja ili procesa, npr. u vjerskim ratovima u Europi „nit vodilja“ je prevlast i dominacija jedne vjere, u Francuskoj s kraja 18. st. ideja slobode je glavni pokretač tamošnjih zbivanja itd. Koncept svjetske povijesti Hegel prvenstveno sagledava kroz političku povijest iz razloga što ona prati razvoj institucija do nastanka modernih država. Država, krucijalan pojam za razumijevanje Hegelove filozofije povijesti, je najveći stupanj osvješćenja ljudske slobode. Kao što smo već prethodno naveli, povijesni proces napreduje prema ostvarenju ljudske slobode, a ona se kao takva jedino može ostvariti unutar granica države jer je država jedina institucija koja može štiti pojedinca i garantirati mu stečenu slobodu. Povijest se očituje kao napredak usmjeren prema ostvarenju slobode, a primarni segment toga napretka je država, tj. politička povijest. Isto tako napredak povijesti usredotočen je na državu jer su zakoni, moral i vlada u međuosobnim i čine potrebne segmente za ostvarenje slobode. Zanimljivo, Hegel će tvrditi da je država „centar“ jedne nacije pa su onda za povijest važne samo one države koje su je uspjele uspostaviti npr. Pruska, Francuska itd. Dok su oni narodi koji nisu uspjele uspostaviti državne institucije irelevantni za povijest npr. narodi u Africi, Slaveni pa čak i Indija. Ovdje bi bilo pogrešno zaključiti da Hegel zagovara neki oblik etatizma⁶⁶ jer država na čelu s tiraninom ili despotom ne može ili joj nije u interes garantirati slobodu svih pojedinaca, npr. feudalni odnosi.

⁶⁶Politička teorija koja zagovara prevlast državne u svim javnim segmentima života.

Za Hegelovu bismo filozofiju mogli reći da je bliska francuskim prosvjetiteljima u vidu proklamacije osnovnih ljudskih prava. Tako će i sam Hegel reći da s *Deklaracijom o pravima čovjeka i građanina* započinje svjetsko-povijesna misija transformacije države na načelima slobode. Također, „dijalektika razvoja povijesti društva je zapravo dijalektika prirode čovjeka u kojem je on shvaćen kao slobodan.“⁶⁷Ta Hegelova teza ima dosta sličnosti s Rousseauovim konceptom društva pri čemu je sloboda, također, u „prvome planu“. Kao što smo već i prije naveli, Rousseau smatra da je čovjek po prirodi slobodan te da je to njegova glavna odlika također sloboda. Sloboda pojedinaca izražava se kroz jednakost svih ljudi koja je najizraženija upravo u državi demokratskoga tipa. Slično tome i za Hegela je upravo moderna država sredstvo očuvanja slobode, odnosno krajnji cilj povijesnog napretka. Mogli bismo zaključiti da je Francuska revolucija trebala biti događaj koji će upotpuniti filozofske koncepte obojice filozofa, iz istoga je razloga Hegel tvrdio da je pruskim porazom kod Jene 1806. g. došao i kraj povijesti. Međutim dok je *Društveni ugovor* poslužio za radikalizaciju revolucije i stvaranje terora, filozofija njemačkog klasičnog idealista ići će u smjeru dvojake kritike terora i koncepta slobode koju je proklamirala revolucija. O tom problemu bit će riječi nešto kasnije.

3. 2. Opravdanje uzroka Revolucije

Kao što smo naveli u prethodnom poglavlju, država mora biti temelj za ostvarenje slobode kakvu su proklamirali revolucionari. Stoga će Hegel reći da je „država zbiljnost konkretne slobode; a konkretna sloboda sastoji se u tome da osobna pojedinačnost i njeni posebni interesi isto tako imaju svoj potpuni razvoj i priznanje svog prava.“⁶⁸Zato ne čudi da je Hegel podržavao Francusku revoluciju iz razloga što je ona otvarala put prema jednoj takvoj državi, državi koja u svojoj ideji ne počiva na autoritarnosti njenih vođa, već na

⁶⁷ Joachim Ritter, *Hegel i francuska revolucija*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1967., str. 114.

⁶⁸ G. W. F. Hegel, *Osnovne crte filozofije prava*, Veselin Masleša – Svjetlosti, Sarajevo, 1989., str. 377.

osiguravanju slobode svakog pojedinca. „U starim državama subjektivna svrha je uopće bila jedno sa htijenjem države, u modernim vremenima, naprotiv, zahtijevamo vlastiti nazor, vlastito htijenje i savjest. Stari nisu imali ništa u ovom smislu, ono posljednje njima je bila državna volja (...) u modernom svijetu čovjek hoće da bude poštovan u svojoj unutrašnjosti.“⁶⁹ Ono što Hegel dobro uočava jest da sloboda ne može doći odozgo, odnosno da se ljude ne može prisiliti da budu slobodni. Ovo je i Hegelova implicitna kritika Maratove ideje nastavka revolucije, tj. poznate Maratove rečenice „ljude treba prisiliti da budu slobodni!“. Uzrok Francuske revolucije može ležati samo u činjenici da su ljudi postali dovoljno samosvjesni svojih problema u određenom povijesnom kontekstu, konkretno problem gladi ili pak problem političke prirode u kojem građanski sloj ne sudjeluje u vlasti u Francuskoj krajem 18. st. Dobro oslikavanje toga primjera, da se sloboda ne može nametnuti odozgo te da ljudi moraju samo doći do takve ideje, iznosi u sljedećem citatu: „U svom ustavu država mora prožeti sve odnose. Napoleon je, na primjer, htio Španjolcima *a priori* dati ustav, što je, pak, išlo dosta loše. Jer ustav nije neka puka tvorevina: on je rad stoljeća, ideja i svijest onog umnog, ukoliko je ono razvijeno u jednom narodu. (...) Ono što je Napoleon dao Španjolcima bilo je umnije od onoga što su imali ranije, a oni su to ipak odbacili kao nešto njima strano, budući da još nisu za to obrazovani.“⁷⁰

Hegel, također, predlaže i analizu uzroka koji opravdavaju pozitivnu stranu Francuske revolucije, a zatim nastoji objasniti zašto se revolucija nije mogla održati. Hegel dijeli uzroke revolucije na dva dijela, prvi je ekonomske prirode i vezani je za treći stalež dok je drugi intelektualne prirode te je vezan za građanstvo i sitno plemstvo. Iako prvi uzrok ne treba previše objašnjavati, drugi uzrok možemo najbolje vidjeti upravo u dva prethodna filozofa koja smo obrađivali, a to su Voltaire i Rousseau. Dva filozofa od kojih jedan pripada

⁶⁹ Isto, str. 379.

⁷⁰ Isto, str. 404. -405.

građanstvu, a drugi plemstvu pripremili su temelje i kreirali neke od ideja za početak i provedbu Francuske revolucije. Hegelovim objašnjenjima zašto revolucija nije mogla uspjeti bavit ćemo se u sljedećem poglavlju kada ćemo analizirati Hegelovu kritiku terora i jakobinske diktature. No valjda napomenuti, ono što njemački filozof ističe u svojim tekstovima, a to je da bez paralelnog napretka institucija u državi s jedne strane i svijesti o ljudskoj slobodi i socijalnog napretka s druge strane ideje Francuske revolucije „padaju u vodu“. Najbolji primjer za to je razdoblje terora u kojem su se vođe jakobinske diktature konstantno pozivale na *Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina*, a njene su propise kršili jer nije bilo državne institucije koja bi mogla kontrolirati provedbu njenih načela.

Hegel također dobro uočava da nakon Francuske revolucije svaka individua ima prava sebe smatrati slobodnom i kao takva može prekinuti sve veze sa starim sustavom. „Bez načela slobode osobe revolucionari i ne bi mogli ispisati čuvenu *Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina* te je realizirati kao važan niz zakona. Čim smo dokučili veličinu čovjekova bića, zapravo je i nemoguće dalje zadržati staro pravo. Revolucionari su dakle morali izjaviti „da se ljudi rađaju i ostaju slobodni s jednakim pravima“, morali su protestantima i Židovima dati ista prava kao i drugima te su morali ukinuti svako ropstvo.“⁷¹ Stoga ne čudi da će Hegel davati podršku Francuskoj revoluciji kao događaju koji se nameće kao prijelomni u kontekstu poimanja modernog i slobodnog čovjeka. Za Hegela, čovjek postaje nositelj vlastitih prava, a ta ista prava garantira mu država koja počiva na demokratskim principima. S druge, pak, strane čovjekov položaj u društvu više se ne regulira raznim *statutima* čime on u suštini prestaje biti rob i postaje slobodan.

Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina također je bila razlog početnog Hegelova oduševljenja Francuskom revolucijom. Deklaracija koja je proklamirala čovjekove slobode te ih stavljala na razinu zakona je upravo stvar za koju se zalagao i Hegel. Navest ćemo neke

⁷¹ G. Planty Bonjour, Hegel o francuskoj revoluciji, *Politička misao*, br. 26., 1989., str. 27.

primjere: članak 1. i 2. „Vlada je institucija koja čovjeku garantira njegova prirodna i nepogrešiva prava (...) ta prava su: jednakost, sloboda, sigurnost i pravo vlasništva.“⁷² Zatim članak 6. koji govori o institucionalnoj zaštiti slobode, tj. pravnom sustavu koji štiti pojedinca. „Sloboda je moć koja pripada čovjeku da radi što god želi ako to nije na štetu drugih (tuđih prava). Ona ima prirodu kao svoj princip, pravednost za svoje vladanje i zakone kao svoju obranu.“⁷³ Ili pak članak 8. i 9. „Sigurnost se sastoji u zaštiti koje pruža društvo za svakog pojedinca za očuvanje njegove osobe, njegovih prava i njegovog vlasništva“, „Zakon treba štiti osobnu slobodu protiv ugnjetavanja onih koji vladaju.“⁷⁴ Možemo zaključiti da je Hegel u Francuskoj revoluciji vidio ostvarenje svojeg koncepta povijest, tj. napretka *duha* do njene krajnje točke, a to je sloboda svakog pojedinca pod okriljem države. „Velikom treba smatrati činjenicu da se danas čovjek kao takav smatra nosiocem prava koja njegovo biće čini superiornijim njegovom statusu. Kod Izraelaca pravo su imali samo Hebrejci; kod Grka samo slobodni Grci; kod Rimljana samo Rimljani, a prava su imali ne zbog svojih ljudskih kvaliteta već zato što su bili Hebrejci, Grci i Rimljani. No danas su kao izvor prava na snazi univerzalni principi i tako je u ovom svijetu započelo jedno novo doba.“⁷⁵ Novo doba koje je sa sebe skinulo uteg *staroga režima* nameće se kao veliki povijesni događaj od kojega se individualni i socijalni odnosi počinju drugačije percipirati, također sama ideja slobode koju je proklamirala Francuska revolucija bit će glavni motiv i za neke kasnije povijesne događaje koji će uslijediti. „Bit moderne političke revolucije, koja se razlikuje od sviju drugih oblika prevrata, ustanka, pobuna, puča, za Hegela ne leži toliko u posebnom političkom obliku koji poprima nasilje, nego u emancipaciji koja mu leži u osnovi i u uspostavljanju poredaka, što,

⁷² F.M. Anderson, op. cit; str. 171.

⁷³ Isto, str. 172.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ G. Planty Bonjour, op. cit; str. 27.

prema svojem principu, bespretpostavno, kao radikalnan nov početak kojemu ne treba ništa da prethodi, iz sebe isključuje sve prethodno dato, povijesno i tradicionalno!⁷⁶

3. 3. Sloboda i teror

Kada govorimo o Hegelovu poimanju jakobinske diktature i terora, možemo naići na dvojako shvaćanje istoga. U ovome poglavlju izložit ćemo neka mjesta na kojima Hegel daje kritiku i s druge strane opravdanje istoga.

Hegel svoju kritiku terora bazira na prvenstvu života, na apstraktnim idejama kao što je u tom vrijeme sloboda. Uspostavom Komiteta javnoga spasa i početkom jakobinskoga terora sva prava pojedinca koja mu je propisala *Deklaracija o pravima čovjeka i građanina* su nestala. U kontekstu toga možemo govoriti o Maratovu stajalištu kojim je iskazao da je potrebno „još par glava na giljotini kako bi revolucija preživjela“. Tu vidimo apsolutnuneagaciju opstanka slobode. Paradoks terora upravo se očituje u smrti individue, odnosno u vrijeme kada svatko postaje sumnjiv te je svatko percipiran kao potencijalni izdajica tekovina revolucije, sloboda postaje beznačajna. A to upravo znači sljedeće: da nema slobode bez života, nemoguće je žrtvovati, giljotinirati, francuski narod kako bi se postigla apstraktna ideja slobode.

Hegel problem uspostave terora vidi još na početku Francuske revolucije. Ideja koja je uspjela prekinuti sve veze između naroda i zakonodavaca dovela je do uspostave terora koji su provodili pojedinci. „Došavši do vlasti, te apstrakcije bile su jednim djelom uzrok nečuvenog događaja kakav se nije desio od postanka ljudske vrste: početi sve ispočetka, a priori, i iz ljudske misli, stvaranje velike, istinske države izvrćući pri tome sve što je do sada stvoreno i stečeno te jednostavno htjeti sve sazdati na temelju neke tobožnje racionalnosti. Međutim budući da se radilo o apstrakcijama lišenih ideja, ovaj pokušaj se okrenuo u

⁷⁶ Joachim Ritter, op. cit; str. 39.

najstravičniji i najokrutniji događaj.⁷⁷ Tu Hegel iznosi tipičan problem nemogućnosti provedbe revolucije koji smo mogli uočiti još kod Rousseaua. Gubitak veze između građana i provoditelja Francuske revolucije, Komiteta javnoga spasa, dolazi do nemogućnosti uspostave građanskog stanja kakvo je bilo proklamirano samim idejama revolucije, tj. nije dovoljno potlačene samo proglasiti slobodnima. Problem se javlja, slično kao što smo naveli i kod poglavlja o Rousseau, tko će provoditi volju naroda? Nominalno ju vrši sam narod, u sistemu neposredne demokracije, ali u prvome redu to su bili revolucionari koji su se „igrom slučaja“ našli kao „velike ličnosti“ revolucije te su kao takvi postali i njeni provoditelji. Odnosno, postavljeni kao izraz volje naroda, a zapravo su radili prema vlastitom nahođenju i vlastitoj samovolji. U suštini, teorija o podijeli vlasti na izvršnu i zakonodavnu koja bira svoje predstavnike te koji provode zakone, na temeljima *Društvenog ugovora*, činila se dobrom, no u praksi se pokazala kao loša te je na kraju rezultirala uspostavom terora. Ovu tezu najbolje možemo potkrijepiti primjerom uspostave Komiteta javnoga spasa, ipak ne valja isključiti i kontekst nastanka samoga Komiteta, a to je rat u kojem se našla Francuska te kontrarevolucija koja je još bila aktivna u zemlji. Komitet javnoga spasa osnovan je u ožujku 1793. g. i primarna mu je zadaća bila zaštita novonastale republike od vanjskih i unutarnjih neprijatelja. Istovremeno dobiva sve veće sudske, zakonske i vojne ovlasti te postaje sve moćniji. Najznačajnija osoba u Komitetu javnoga spasa postao je Robespierre koji je od kraja 1793. g. *de facto* postao diktator. Gubitak veze između naroda i predstavnika Komiteta javnoga spasa, kojega smo gore naveli, očituje se upravo u činjenici da je Komitet podršku prvenstveno dobivao od jakobinaca i sankilota. Međutim i sami sankiloti past će kasnije kao žrtve terora Komiteta. „U biti politički, teror je silom prilika ima socijalni aspekt jer su se predstavnici naroda u misiji mogli osloniti samo na sankilote i jakobinske kadrove.“⁷⁸ Primarna zadaća Komiteta bila je uništiti svoje političke protivnike u prvom redu žirondince. Tako je krajem

⁷⁷G. Planty Bonjour, op. cit; str. 28.

⁷⁸A. Soboul, op. cit; str. 247.

1793. g. pogubljeno 45% optuženih žirondinaca⁷⁹, dok su ostali bili utamničeni. Pokušaj jakobinaca da se približe narodu bio je kroz stvaranje tzv. *sekcijских društva*. Sekcijska društva nastala su kao udruženja pariških narodnih masa prvenstveno sankilota. Svaka sekcija rukovodila je svojom lokalnom politikom, kontrolirala administraciju te vršila pritisak na općinsku vlast. Jakobinski pokušaj prenošenja ideja terora francuskom narodu upravo se provodio kroz sekcijска društva. No suprotnosti između ova dva segmenta ubrzo su došle na vidjelo. S jedne strane jakobinci koji su bili gorljivi provoditelji ideja Revolucionarne vlade. S druge strane sekcijска društva koji su bili izraz volje naroda jednostavno nisu mogli funkcionirati zajedno. Kada je Komitet javnog spasa shvatio da će sekcijска društva zapravo postati „problem“ u provođenju njihovih ideja jednostavno su krenuli s njihovim likvidacijama. „Vladini odbori (Komiteti) slomili su bazu narodnog pokreta; ali nastojeći da silom uključe u jakobinske redove dotad nezavisan pokret, koji je ima svoje vlastite težnje i svoje demokratske metode, odbori (Komiteti) su otuđili sankilote. Tako se manifestirala nepremostiva suprotnost između sankiloterije i jakobinske buržoazije.“⁸⁰ Procjep koji je nastao između narodnih masa te jakobinskog vodstva otvorio je put diktaturi i teroru. Dakle, sve ono što nije išlo u korist jakobinskog terora proglašavano je kao protudržavno, Hegelovim riječima „Po tom principu (...) proizlazi uostalom – da to još spomenemo- konzekvencija za način djelovanja drugih protiv mog djelovanja, da posve pravo čine u tome što po svom vjerovanju i uvjerenju moja djelovanja drže za zločinstva.“⁸¹ *Veliki teror* koji se počeo provoditi u novoj Republici nije više pogađao samo neprijatelje i protivnike Revolucije, već se okrenuo i na same provoditelje terora. Tako su mahom bili osuđivani različiti pripadnici Revolucionarne vlade, Konventa i ostalih Komiteta. Sudskih procesa gotova da i nije bilo, okrivljenici su bili optuživani ili na oslobođenje ili na smrt i to bez ikakvih dokaza. U takvom

⁷⁹ Isto, str. 246.

⁸⁰ Isto, str. 276.

⁸¹ G. W. F. Hegel, *Osnovne op. cit*; str. 257.

kontekstu prepoznamo Hegelovu kritiku terora koji je nastojao provesti ideje Francuske revolucije kroz masovna ubojstva i zatvaranje neistomišljenika. Takav princip, koji kroz teror nastoji ostvariti slobodu i jednakost svih građana, postaje pusti paradoks.

Sljedeća Hegelova kritika bazirana je na krivom shvaćanju *Društvenog ugovora* na čijim principima su kreirani ideali revolucije. „Ideja da je država društveni ugovor između pojedinaca isto je tako imala velikog utjecaja na francusku revoluciju. Mislilo se da organizirati jedan narod ovisi o volji pojedinca.“⁸² Kao što je praksa Francuske revolucije i pokazala, pojedinci koji su preuzeli „vodstvo“ bili su Robespierre, Marat, Danton itd. Upravo je to i bio jedan od problema koji je otvorio vrata teroru. Predstavnici revolucije smatrali su se za izravne predstavnike naroda, no ti su predstavnici naroda postali izolirani pojedinci koji poprimaju slične karakteristike kao i monarsi koji su vladali prije njih. Stoga se čini kao da je uzrok teroru zapravo jednak uzroku same Francuske revolucije. Svaki Francuz, nakon revolucije, prema *Deklaraciji o pravim čovjeka i građanina* posjedovao je slobodu i pravo sudjelovanja u vlasti. Ipak, krivim shvaćanjima i tumačenju *Društvenog ugovora* izolirani pojedinci počinju se izdizati iznad naroda. Novonastala situacija podsjeća na stanje prije 1789. g. Louis XVI. kao monarh koji provodi svoju samovolju nad vlastitim narodom te predstavnici Francuske revolucije, npr. Robespierre koji provodi teror nad nominalno slobodnim Francuzima. Predstavnici Revolucije smatrali su da je upravo njihova „volja“ ona koja predstavlja mišljenje naroda te kao takav da on sam postaje teoretičar cjelokupnog naroda. Iz toga možemo zaključiti da svaki pojedinac ili grupacija, bio to Marat, Danton, Saint-Just, žirondinci ili, pak, neke druge stranke, imaju svoje viđenje i uređenje novonastale države. To ne znači ništa drugo, nego da su pojedinci ili grupacije uvijek u sukobu jedna s drugom što uvelike otvara vratu i prostor teroru. Odnosno, Hobbsovim rječnikom, sve

⁸² G. Planty Bonjour, op. cit, str. 30.

političke grupacije Francuske revolucije nalaze se u stanju „Bellum omnia contra omnes.“⁸³ Takvo stanje postaje neodrživo i pojedine grupacije, u ovome slučaju jakobinci, moraju se izdići iznad samoga naroda kako bi, paradoksalno, pomoću nasilja i terora zaštitili tekovine Francuske revolucije. Stoga postaje i vidljivo da su oni koji su sastavljali *Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina* u razdoblju terora, namjerno ili ne, zaboravljali na njene temeljne odrednice. U razdoblju terora svaki građanin postaje sumnjiv u očima drugih, a najbolji je primjer Robespierre koji je kao „pokazivač sumnjivih“ na kraju i sam postao sumnjiv te je pao kao žrtva terora novonastale Republike.

Prostor koji također otvara mjesto teroru baziran je na tadašnjoj gospodarskoj slici Francuske. Da bi novonastali ekonomski sustav zaživio, mora postojati određena socijalna diferencijacija kao što je primjerice odnos građanin- radnik, feudalac- kmet itd. U Francuskoj to nije bio slučaj jer su svi odjednom postali pripadnici jednoga „staleža“ slobodnih građana. Tako se u prvom redu krenulo s rekvizicijom svih materijalnih dobara, odnosno seljaci su davali svoja poljoprivredna dobra, dok su ostali davali sve ono što je moglo poslužiti potrebama države i vojske. Drugi segment bio je maksimiranje cijena, odnosno svaki određeni proizvod imao je točno određenu cijenu preko koje se nije smjelo ići. Ovakav potez direktno je išao na štetu trgovcima koji više nisu mogli dodatno zarađivati svojim proizvodima. „Dirigirana privreda je u biti vođena u interesu vojske i države. Odbor (Komitet) javnog spasa je morao uvidjeti da je određivanje maksimiranih cijena bio faktor koji je prouzrokovao raspadanje trećega staleža; dok su buržoazija i posjedničko seljaštvo sa zazorom prihvatili dirigiranu poljoprivredu, zanatlije i trgovci su zahtijevali maksimiranje cijena prehrambenih proizvoda, ali su negodovali što se i na njih to odnosi.“⁸⁴ Nezadovoljstvo u svakom segmentu društva zasigurno znači i opasnost po opstanak tekovina Francuske revolucije. Odnosno,

⁸³ Rat svijetu protiv svih.

⁸⁴ A. Soboul, op. cit; str. 283.

novonastala situacija koja je sve ljude proglasila slobodnim dokinula je stari odnos između potrošača i proizvođača. Drugim riječima, u određenom trenutku svaki slobodan građanin Francuske mogao je biti i jedno i drugo. Rastućim potrebama za hranom i novcem kako bi se prehranile i financirale francuske armije koje su sudjelovale u ratu, Revolucionarna vlada krenula je s rekvizicijom dobara i maksimiranjem cijena. Ovakve odluke nailazile su na neodobravanje narodnih masa. „U mnogim granama plaće su u stvari bile niže od životnih troškova. Zbog toga je poraslo nezadovoljstvo radnika koje se nadovezalo na nezadovoljstvo seljaka zbog rekviriranja, na nezadovoljne trgovce zbog maksimiranih cijena i na rentijere upropaštene devalvacijom assignata.“⁸⁵ Čini se, kao da se opasnost od potencijalnih socijalnih nemira uzrokovanih ekonomskom politikom, uz koje je prijetila kontrarevolucija i vanjski neprijatelji, najjednostavnije mogla riješiti nasiljem i represijom što se na kraju pokazalo i točnim. Takvu situaciju najbolje opisuje sljedeći citati: „Stoga je jedino djelo i čin opće slobode smrt, i to smrt, koja nema unutrašnjeg opsega i ispunjenja; jer što se negira, to je neispunjena točka apsolutne slobode; ona je dakle najhladnija, najplića smrt, koja znači upravo toliko, kao kad se presiječe glavica kelja ili kao gutljaj vode.“⁸⁶

Drugačije shvaćanje terora Hegel donosi u vidu očuvanja tekovina revolucije i same ideje slobode koju ona nosi. Odnosno, pod pritiskom kontrarevolucije te vanjskih neprijatelja morala je postojati neka jaka unutarnja veza koja bi držala sve segmente novonastale republike pod kontrolom. „Jedan od razloga (...) za vrijeme terora bila je potrebna jaka vjera u revoluciju da se ne bi prepustilo očaju.“⁸⁷ Pošto je za Hegela, kao što smo već naveli u prethodnim poglavljima, čovjekova sloboda ono prema čemu povijest teži. Ideja *Deklaracije o pravima čovjeka i građanina* dala je apstraktno pravo čovjeku da bude slobodan, no u praksi se pokazala kao neostvorena. Stoga će Hegel smatrati da treba očuvati samu ideju slobode,

⁸⁵ Isto.

⁸⁶ G. W. F. Hegel, *Fenomenologija duha*, Kultura, Zagreb, 1955., str. 319. -320.

⁸⁷ G. Planty Bonjour, op. cit; str. 25.

pod svaku cijenu, tako dugo dok se institucije ne razviju dovoljno da bi mogle garantirati tu istu slobodu. Tako će tvrditi da Francuska revolucija poprima *svjetsko- historijsku ulogu*⁸⁸ i to upravo u onom segmentu koji će biti vidljivi u kasnijem toku povijesti npr. proljeće naroda.

Odnos apsolutne slobode i terora očituje se upravo u beznačajnosti smrt. „Veličina revolucije bila bi tako proporcionalna broju kolica koja voze na giljotinu.“⁸⁹ Sam Hegel ne osuđuje toliko silu koja je bila primjenjivanja za vrijeme terora kako bi se očuvala Revolucija, već kritizira brutalnost i „perverzност“ spomenute sile te njenu prekomjernu uporabu. Mogli bismo reći da Hegel odobrava teror, ali samo s ciljem očuvanja države. Tako svrha terora nije u njenom nasilju, nego u očuvanju novonastale države koja je, za Hegela, najveći stupanj osvješćenja ljudske slobode. „Veliki čovjek posjeduje tu opću volju na svojoj strani i pojedinci mu se moraju pokoriti čak i ako to ne žele. Takva je superiornost velikoga čovjeka: znati izraziti apstraktnu volju. Svi se okaljaju pod njegovom zastavom: on je njihov bog. Tako je i Tezej osnovao atensku državu, tako je u francuskoj revoluciji jedna strašna moć sačuvala državu i uopće sve. Ta moć nije despotizam, već tiranija- čista i strašna dominacija, no ona je nužna i pravedna ukoliko stvara ili čuva državu i ukoliko je ona taj pojedinac.“⁹⁰ Međutim valja imati na umu i ono što Hegel napominje u svojoj *Filozofiji povijesti*, a to je da nakon revolucije i „zaštite države“ valja provesti reformu. Praksa nam pokazuje da je ideja slobode ostala sačuvana počevši s Napoleonom koji je u svakoj zemlji zasadio *stablo slobode* te je uredio novoosnovane države na načelima *društvenog ugovora*. No jednako tako vidimo da se nije sačuvala politička praksa koju je proklamirala Francuska revolucija jer je Napoleon *de*

⁸⁸ G. W. F. Hegel, *Filozofija povijesti*, Naprijed, Zagreb, 1966., str. 464.

⁸⁹ G. Planty Bonjour, op. cit; str. 32.

⁹⁰ Isto, str. 34.

facto postao monarh. „Neispravan je, naime, princip da se okovi prava i slobode skidaju bez oslobođenja savjesti i da bi jedna revolucija mogla biti bez reformacije!“⁹¹

Prema Hegelovu shvaćanju, razdoblje terora možemo sagledati i kao dijalektički moment. Iako Hegel smatra da teror poprima preveliku brutalnost, on može biti shvaćen i kao negativan moment pomoću kojega se na kraju dolazi, kroz sintezu, do sadašnjeg cilja tj. do slobode. Odnosno, prva teza, bila bi sam početak Francuske revolucije koja traži ukidanje monarhije te jednakost svih građana. Druga teza, postaje sam jakobinski teror i na kraju sintetiziranjem dvaju momenata dolazimo do Napoleona koji je nastojao progurati slobodu, koju je proklamirala *Deklaracija o pravima čovjeka i građanina*, u svaki ugao Europe.

⁹¹ G. W. F. Hegel, *Filozofija* op. cit; str. 464.

ZAKLJUČAK

Govoreći o kauzalnom odnosu između Francuske revolucije i filozofskih misli nastojali smo pokazati odnos određenih povijesnih događaja i filozofskih ideja. Upravo će u razdoblju prosvjetiteljstva doći do izražaja nove ideje koje će pokrenuti niz povijesnih događaja s ciljemostvarenja većeg stupnja slobode i pravednosti. Tako smo promatrali filozofske pretpostavke Voltairea, Rousseaua i Hegela te njihovu provedbu unutar samoga procesa Francuske revolucije.

Voltaire svoja filozofska stajališta bazira na tri odrednice: deizam, rojalizam i tolerancija. Kako bi dobili potvrdu teze da su Voltaireovi filozofski koncepti utjecali na francuske revolucionare sve do prvog ustava iz 1791. g., koncepte rojalizma i deizma stavili smo u kontekst sudske vlasti, svećenstva i trećega staleža. Sudska vlast (*parlements*) od 17. st. poprima sve veću društvenu i političku moć. Tako su 1604. g. od kraljevskog sekretara dobili mogućnost da plate za neograničeno trajanje svojih mandata te se postepeno počela stvarati tzv. *gospoda iz parlamenta*. S vremenom, postali su direktna prijetnja apsolutnoj vlasti Louisa XVI. te su kao takvi i bili ukinuti 1788. g. Ukidanjem *parlamentata* i gubitkom moći sudaca počele su nicati pobune sudske aristokracije. Tako se najznačajnija pobuna dogodila u dvorcu Vizilleu pa je bila poznata i kao *Vizilska skupština*. Nemogućnost dogovora obiju strana onemogućavao je normalno funkcioniranje državnih institucija. Stoga *Vizilska skupština* predlaže da se ponovno uspostavi sudska vlast, ali koja bi bila lišena političke moći. Koncept deizma koji smo ovdje željeli pokazati bio je uočljiv u samim odlukama *skupštine*. Drugim riječima, odluke su se uvijek donosile u okvirima monarhije, skupštinari su vrlo vjerojatno bili svjesni da jedino u okvirima monarhije mogu očekivati stanovite promjene te da je monarh nužan. Istovremeno, nastojali su smanjiti njegovu političku samovolju. Na ovaj primjer možemo nadovezati i koncept rojalizma, a to je kao što smo već naveli, da su se sve odluke donosile isključivo u okvirima monarhije. Svećenstvo koje je stoljećima gomilalo svoju

materijalnu i političku moć također je postalo neotporno na prosvjetiteljske ideje. Samo svećenstvo bilo je podijeljeno na viši i niži kler. Ideje deizma ovdje su bile izraženije kod nižega svećenstva i to prvenstveno radi nadilaženja hijerarhijske uvjetovanosti, odnosno pošto su većinom dolazili iz trećeg staleža smatrali su da je njihov „božji poziv“ jednak kao i kod pripadnika višeg klera. Dakle, funkcija svećenstva proizlazi samo iz jedne više instance, u ovome slučaju Boga. Možemo reći da se ovakav koncept i ostvario kada na snagu stupa *Gradanski ustav svećenika*. Kada govorimo o trećem staležu, postaje nam vidljivo da ideje rojalizma i deizma kod njih nisu nailazile na preveliki odjek. Prvenstveno ovdje govorimo o problemima koji su mučili treći stalež, a to je politička nezastupljenost i društvena nejednakost. Stoga treći stalež traži upravo suprotno, odnosno on će biti motiviran na djelovanje više Rousseauovom filozofijom. Ustavom iz 1791. g. sankcionirana je ustavotvorna monarhija koja je ograničavala moć kralja. Koncept rojalizma i deizma možemo uočiti u podjeli građana na aktivne i pasivne. Većina trećega staleža, koja nije imala dovoljno materijalnih bogatstva, novim je ustavom stekla samo pasivno biračko pravo. S druge strane prvi i drugi stalež imao je aktivno biračko pravo. Ideja rojalizma ovdje se upravo očituje u činjenici, Voltaireovim rječnikom, da su ljudi jednaki kao ljudi, ali nisu jednaki po svom društvenom položaju.

Nužnost vjerske tolerancije, Voltaire prvenstveno stavlja u kontekst nagomilanog materijalnog bogatstva i netrpeljivosti francuske Crkve od 17. st pa nadalje. Kao primjer vjerske tolerancije navodi Englesku u kojoj je vjerska tolerancija bila nužna kako bi se ostvario gospodarski napredak. Osnivanjem religije Francuske revolucije, fanatizam i netrpeljivost došli su u prvi plan. Svećenici su bili podijeljeni na prisegnute i neprisegnute koji su automatski bili percipirani kao kontrarevolucionari. Neodrživost situacije uvidio je i sam Robespierre koji je u Konventu predlagao slobodno ispovijedanje vjere kako bi smirio fanatizam koji je bio prisutan tada u Francuskoj.

Izlaganje o Rousseau započeli smo objašnjavanjem njegovih ključnih pojmova kao što su *opća volja*, *suveren*, *sloboda* i *jednakost*. Pokazali smo kako Rousseau zamišlja idealno koncipiranu državu te smo je nastojali staviti u kontekst Francuske revolucije. Francuski filozof smatra da je država kreirana po principu *opće volje*, odnosno da je ona temelj svih potpisnika *društvenog ugovora*. *Opća volja* je ono što čini interes i svrhu svih građana koji se udružuju u državu. Sukladno s tim da bi država mogla funkcionirati gradi se političko tijelo koje se naziva *suveren*. Kako društveni ugovor potpisuju pojedinci međusobno te na temelju *opće volje* grade suverenitet, slijedi da suverenost pripada narodu. Ovakav koncept nastojali smo potvrditi primjerom Montanjarskog ustava iz 1793. g. čiji su članci uvelike bili inspirirani Rousseauovim idejama. Tako pojedini članci Ustava kažu da je Francuska republika jedna i nedjeljiva, zatim da je suvereni narod sveukupnost francuskih građana te da narod bira svoje zastupnike direktno. Politički koncept koji je legalizirao Montanjarski ustav blizak je Rousseauovim idejama neposredne demokracije. *Deklaracija o pravima čovjeka i građanina* iz 1793. g., također, je bila temeljena na idejama francuskog filozofa. Tako Rousseau smatra da su svi ljudi slobodni i jednaki, što je upravo suprotno onome što je zagovarao Voltaire u svojoj ideji rojalizma. Shodno tomu nova *Deklaracija* propagira jednakost i slobodu svih ljudi neovisno o njihovom materijalnom bogatstvu. Da bi opravdao vlastitu teoriju, Rousseau razmatra problem nejednakosti među ljudima. Spomenuti problem najbolje se može sažeti u njegovoj poznatoj rečenici: „Izričito je protivno zakonu prirode, pa ma kako on bio shvaćen, da se šaka ljudi guši u izobilju, dočim izglednjelo mnoštvo nema ono što mu je najpotrebnije.“ Takvu situaciju najbolje oslikavaju socijalni uvjeti 18. st. u Francuskoj, stoga Rousseau smatra da je revolucija nužna kako bi se tome stalo na kraj.

Govoreći o *Društvenom ugovoru* i jakobinskoj diktaturi pokazali smo da se diktatura stavila u položaj zaštite tekovina Revolucije. Odnosno, sve „pojedinačne volje“ koje su bile percipirane kao kontrarevolucionarne nastojale su biti prisiljene da „budu slobodne“. Ljude je

trebalo nasilnim putem „uvjeriti“ da je Revolucija u skladu s interesima cjelokupnoga naroda. Paradoksalno, na kraju, i sama Revolucije te njene ideje prelaze u svoju suprotnost. Osnova na kojoj se gubi veza između jakobinske diktature i Rousseauovih ideja je nepostojanje distinkcije između „predstavnik naroda“ i „predstavnik suvereniteta“. Gubitak ove veze pokazali smo na primjeru Robespierrea koju u svojim rukama drži zakonodavnu i izvršnu vlast. Sukladno s time on ne može provoditi zakone koje predlaže narod, pa stoga gubitkom predstavništva između naroda i suveren nestaje i osnova za *Društveni ugovor* te na kraju prerasta u jedan oblik despotizma.

Izlaganje o Hegelu i Francuskoj revoluciji započeli smo prikazom osnovnih crta filozofije njemačkog mislioca. Tako smo objasnili pojmove dijalektike, slobode i države. Za Hegela povijesni proces kreće se prema ostvarenju ljudske slobode tj. krajnji cilj povijesnog napretka je razvoj svijesti o slobodi. Sam proces baziran je na dijalektičkom procesu dok je krajnji cilj spomenute slobode upravo država. Prema Hegelu država je najveći stupanj osvješćenja ljudske slobode upravo iz razloga što država, kao institucija, pomoću svojih zakona i odredba štiti pojedinca da ne zapadne u anarhiju tj. ona mu garantira slobodu. Iz ovakvih Hegelovih shvaćanja treba tražiti i uzroke Revolucije. Ideja Francuske revolucije da ostvari državu koja bi štitila sve svoje slobodne pojedince upravo je ono što je zagovarao i sam Hegel. Možemo zaključiti da je Revolucija, za Hegela, bila posljednji trenutak u njegovom shvaćanju povijesnog procesa, odnosno posljednji korak *povijesnog duha* do njegove krajnje točke, a to je upravo sloboda pod okriljem države. Upravo iz tog razloga Hegel smatra da je Francuska revolucija veliki povijesni događaj koji je obilježio i uzrokovao daljnja zbivanja u povijesti. U razmatranju odnosa Hegelove filozofije i jakobinskog terora nastojali smo pokazati argumente koji se odnose za i protiv terora. Tako Hegel smatra u suštini da je teror opravdan pošto nastoji očuvati same ideje Francuske revolucije, odnosno

ideju slobode koja se nameće kao sam uzrok Revolucije. S druge pak strane, Hegel daje kritiku terora smatrajući ga prenasilnim tj. uočava da sam teror prerasta u svoju suprotnost.

Kao što smo nastojali pokazati ovim radom, kauzalnost unutar Francuske revolucije doista postoji. Najbolji primjeri su filozofske ideje Voltairea i Rousseaua, filozofa koji su živjeli neposredno prije početka Revolucije. Tako ideje rojalizma i deizma dolaze do izražaja nakon prvog ustava iz 1791. g. kada su ljudi bili podijeljeni na aktivne i pasivne, ovisno o materijalnom statusu, no u suštini svi su postali „slobodni“ u skladu s idejama prosvjetiteljstva. Monarhijski oblik vlasti održao se sve do drugog ustava iz 1793. g. kada Francuska poprima uređenje inspirirano *Društvenim ugovorom*. Takvo uređenje u prvi plan stavlja slobodan narod koji, preko izraza opće volje, sam bira svoje predstavnike. Kauzalnost filozofskih ideja Hegela, filozofa koji je živio nakon Francuske revolucije, očituje se u dvojakom shvaćanju pojedinih fenomena revolucije. Tako u kontekstu njegove dijalektike Revolucija poprima „sudbonosni“ trenutak unutar povijesnog procesa koji teži prema sve većem ostvarenju ljudske slobode. Iz istog kuta možemo promatrati i fenomen terora kao jednu „nužnost“ u tom procesu.

POPIS LITERATURE:

F.M. Anderson, *The constitutions and other select documents illustrative of the history of France 1789-1907*, Wilson company, Minneapolis, 1908.

Rebecca Comay, *Mourning sickness: Hegel and the French Revolution*, Stanford University Press, Stanford, 2011.

G. W. F. Hegel, *Fenomenologija duha*, Kultura, Zagreb, 1955.

G. W. F. Hegel, *Filozofija povijesti*, Naprijed, Zagreb, 1966.

G. W. F. Hegel, *Osnovne crte filozofije prava*, Veselin Masleša – Svjetlosti, Sarajevo, 1989.

Alister Horn, *Napoleonovo doba*, Alfa, Zagreb, 2009.

Jonathan Israel, *A revolution of the mind*, Princeton University Press, New Jersey, 2010.

M.C. Lemon, *Philosophy of history*, Routledge, New York, 2003.

F. M. A. Mignet, *Povijest Francuske revolucije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1892.

Joachim Ritter, *Hegel i francuska revolucija*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1967.

J.J. Rousseau, *Društveni ugovor*, Feniks, Zagreb, 2012.

J. J. Rousseau, *O podrijetlu i temeljima nejednakosti među ljudima*, Feniks, Zagreb, 2012.

A. Soboul, *Francuska revolucija*, Naprijed, Zagreb, 1989.

Voltaire, *Filozofijski rječnik*, Alkagraf, Zagreb, 2004.

Voltaire, *Filozofska pisma*, Demetra, Zagreb, 2003.

Voltaire, *Rasprava o toleranciji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

Članci:

E. Dimitrov, Ustav i politički režimi Francuske građanske revolucije, *Francuska revolucija – ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina*, JAZU, Zagreb, 1991., str. 113. – 149.

Emina Huseinspahić, Francuska revolucija i Rusoizam – osvrt na utjecaj Žan Žak Rusoa na političko djelovanje francuskih revolucionara, *Centar za društvena istraživanja*, god. 1., br. 1., 2014., str. 167. - 185.

Emina Huseinspahić, Pravno-historijski značaj montanjarskog ustava i organizacija državne vlasti revolucionarne Francuske u njegovim odredbama, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, god. 4., br. 7., 2011., str. 369. – 377.

G. Planty Bonjour, Hegel o francuskoj revoluciji, *Politička misao*, god. 26., br. 3., 1989., str. 23. – 37.

Davor Rodin, Pet obilježja Francuske revolucije, *Politička misao*, god. 26., br. 4., 1989., str. 6.- 22.

V. Stanovčić, „Montesquieu, Rousseau i Francuska revolucija“, *Francuska revolucija – ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina*, JAZU, Zagreb, 1991., str. 35. – 66.

Goran Sunajko, Filozofija politike francuskih enciklopedista i njezin utjecaj na Francusku revoluciju, *Studia lexicographica*, god. 2., br. 1., 2008., str. 25. – 50.

Z. Šundov, Povijesno mišljenje u Hegelovoj filozofiji prava, *Filozofska istraživanja*, god. 26., br. 4., 2006., str. 799. – 822.

Izvori s interneta:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=14254> (9. Srpnja 2015.)

<http://pages.uoregon.edu/dluebke/301ModernEurope/Sieyes3dEstate.pdf>(16. srpanj. 2015)

<http://www.britannica.com/topic/Constitution-of-1791-French-history> (31. srpanj. 2015)

Sažetak:

Ideja ovog rada je pokazati kauzalan odnos između povijesnih činjenica Francuske revolucije i filozofskih misli 18. i 19. stoljeća. Promatranja ovog odnosa bazirana su na filozofskim konceptima Voltairea, Rousseaua i Hegela. U suštini, Voltaireove ideje rojalizma, deizma i tolerancije uočljive su do prva faze Revolucije tj. do prvog ustava 1791. g. kada će francuski građani biti podijeljeni na aktive i pasivne. Samim sankcioniranjem ustava iz 1791. g. ostvarit će se Voltaireova ideja prema kojoj on smatra da „ljudi jesu jednaki kao ljudi, ali nikako ne mogu biti jednaki prema svojim materijalnim ili socijalnim položajima.“ Odnosno svi su postali „slobodni“ samo su neki, ovisno o imovinskom cenzusu, imali prava glasa (aktivni) dok drugi to isto prava nisu imali (pasivni). Ideju vjerske tolerancije Voltaire nastoji proklamirati u kontekstu gospodarskog razvoja dajući analogan primjer s Engleskom. Rousseauov koncept društva izražen je nakon drugog francuskog ustava iz 1793. g. gdje svi ljudi, barem nominalno, postaju jednaki pred zakonom neovisno o njihovom socijalnom ili imovinskom cenzusu. Ovakav odnos između građana i zakon bit će izražen u *Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina*. Totalitarnost ideje o nužnosti slobode svih građana Francuske rezultirat će terorom. Tako će *Društveni ugovor* poslužiti predstavnicima Revolucije da nesmetano provode vlastite koncepte uređenja novonastale Republike. Hegelovo shvaćanje Francuske revolucije bazirano je kroz dijalektiku te njegovo poimanje države i slobode. Stoga će Revolucija biti shvaćena kao sintetizirajući moment u povijesnom procesu nakon kojega država postaje najveći stupanj osvještjenja ljudske slobode. S druge pak strane, Hegel uviđa i paradoks Revolucije prema kojoj put prema slobodi vodi preko giljotine.

Ključne riječi: Francuska revolucija, kauzalnost, Voltaire, Rousseau, Hegel

Abstract:

The Causality of French Revolution and Philosophical Thoughts of the 18th and 19th Centuries

The aim of this paper is to show the causal relationship between the historical facts of the French Revolution and the philosophical thoughts of the 18th and the 19th century. The observation of this relationship is based on the philosophical concepts of Voltaire, Rousseau and Hegel. In essence, Voltaire's ideas of royalism, deism and tolerance were noticeable in the first phase of the Revolution, that is after the adoption of the first constitution of 1791, when French citizens were divided into active and passive. The sanctioning of the constitution of 1791 actualized his idea that „men are equal as men, but in no way can they be equal with regards to their material or social status“. In other words, all citizens became „free“, while some of them (based on their property) had the right to vote (active), others did not (passive). Voltaire tried to proclaim the idea of religious tolerance in the context of economic development, giving the analogous example of England. Rousseau's concept of society was accomplished after the second French constitution of 1793, when all people, at least nominally, became equal before the law, regardless of their social or property census. This kind of a relationship between citizens and the law was presented in the *Declaration of the Rights of Man and Citizen*. The totalitariness of the idea of the necessity of freedom for all French citizens resulted in terror. The *Social Contract* was used by representatives of the Revolution in order to freely implement their own concepts of arranging the newly established Republic. Hegel's understanding of the French Revolution was based on dialectics and his understanding of the state and freedom. Thus, on the one hand, the Revolution was perceived as the synthesizing moment in the historical process after which the state became the highest level of the progress of the consciousness of freedom. On the other hand, Hegel also recognized the paradox of the Revolution in which the road towards freedom includes the guillotine.

Keywords: French Revolution, Causality, Voltaire, Rousseau, Hegel